

Jo Boer

Opbouw Drenthe en het opbouwwerk

TEN GELEIDE

Op 12 september jl. heeft mejuffrouw J. Boer in een drukbezochte vergadering, gehouden in het dorps huis „De Schalle” te Nijeveen, afscheid genomen als directrice van de Stichting „Opbouw Drenthe”.

„De provinciale opbouworganen zijn vanuit Drenthe geboren”, zei collega Verdijk van het Brabantse opbouworgaan op die dag in zijn afscheidswoord aan Jo Boer. Anders gezegd: „Opbouw Drenthe” heeft in het verleden model gestaan voor vele opbouworganen in Nederland. Met dat „Opbouw Drenthe” is Jo Boer 39 jaren verbonden geweest, voor een groot deel van deze periode samen met mr. J. Cramer, tot 1951 haar directeur en van 1951 tot 1964 haar voorzitter.

Dit nummer, opgesteld rondom persoon en werk van Jo Boer, is zeker niet ontstaan uit zucht tot persoonsverheerlijking. Haar betekenis voor het opbouwwerk heeft ons geïnspireerd tot het samenstellen van de volgende bladzijden.

REDACTIE

In gesprek met Jo Boer

In het hartje van Assen, uitkijkend op de Brink met z'n historische gebouwen en z'n oude bomen, heeft Jo Boer haar flat. Op de dag dat ik haar interview is het stralend weer en voordat we aan het gesprek beginnen drinken we eerst een kopje koffie op het dakterras. Het is in het centrum van een plaats als Assen nog niet zo dat je op de bovenste verdieping „hoog boven de mensen uit-torent”. Maar je hebt wel een prachtig overzicht over wat daar beneden allemaal gebeurt. De situatie geeft ongewild iets weer van de sfeer waarin het gesprek zich straks zal voltrekken. Negen en dertig jaar is Jo Boer intensief bij de opbouw van Drenthe betrokken geweest. Van directrice van een klein buurthuis in het veengebied werd ze directrice van „Opbouw Drenthe”. Vanuit de praktijk in het grondvlak werd ze gedrongen tot het denken in structuren en processen.

Het typerende van haar denken en werken is: midden in het werk staan en tegelijkertijd erboven uit komen; betrokkenheid en distantie.

Toen wij erover nadachten hoe wij het afscheid van Jo Boer van „Opbouw Drenthe” zouden „vieren”, leek het ons toe dat de beste manier was haar zelf aan het woord te laten over een aantal centrale vraagstukken van opbouwwerk, vroeger en nu.

I.* *Zijn er bepaalde ontwikkelingslijnen aan te wijzen, speciaal met betrekking tot het opbouwwerk in de vijftiger en zestiger jaren?*

B. Dat lijkt me wel. In de vijftiger jaren sloot het opbouwwerk nog dicht aan bij het maatschappelijk werk. Maar nu is er duidelijk een verbreding naar object, d.w.z. men is gaan zien dat opbouwwerk op alle sectoren van welzijnsbeleid gericht kan worden. Het begrip welzijn speelde in de vijftiger jaren nog niet zo'n grote rol als thans en het verband tussen opbouwwerk en welzijn werd toen ook nog niet zo sterk gelegd. Dit brengt me op een ander punt, nl. dat in de vijftiger jaren indicaties voor opbouwwerk vaak in negatieve zin werden gesteld. Die werden bijv. gevonden in tekorten in de samenleving. Nu denkt men in positievere termen. In de eerste druk van mijn boek vind je nogal eens de uitdrukking „noden en behoeften”. In de vijftiger jaren waren

dat gangbare termen. Maar op het ogenblik zijn er in de samenleving allerlei zaken aan de orde, die niet zo zeer met nood als wel met verrijking van het leven te maken hebben. Dat hangt uiteraard ook samen met veranderingen in het economisch bestel.

I. *Je hebt in je boek uiteengezet dat het begrip opbouwwerk niet als vertaling van het Amerikaanse begrip community-organization kan fungeren, omdat het een typisch Nederlandse inhoud heeft gekregen. Wat is dan deze typisch Nederlandse inhoud?*

B. Het opbouwwerk werd hier gestimuleerd vanuit de Rijksoverheid, eerst door het Ministerie van Maatschappelijk Werk, toen door „C.R.M.”, omdat men er een bruikbaar middel in zag om econo-

I = interviewer.

B = mejuffrouw Boer.

mische processen te begeleiden en de bevolking in staat te stellen mee te evolueren in de maatschappelijke ontwikkelingen. Daar zat misschien wel een patriarchaal trekje in. Stimuleren kun je natuurlijk op zichzelf niet als patriarchaal betitelen, maar als het element erin komt van een zorgende overheid, die weet wat goed is voor de burgers, dan zit daar wel een patriarchaal trekje in. Dat zit in het Amerikaanse begrip „Community-organization” veel minder. Dat duidt een functie van de samenleving aan, die hier en daar spontaan is opgekomen en vervolgens op allerlei terreinen toepassing heeft gevonden. Wij hebben daarenboven aan opbouwwerk afsluitend de betekenis gegeven van een methodische wijze van werken door een werker.

Community-organization heeft te maken met spontane acties, met „particulier initiatief” – hoewel zeker niet alles wat in Nederland onder de vlag van particulier initiatief vaart tot community-organization gerekend kan worden.

Het woord samenlevingsopbouw is taalkundig veel beter te vergelijken met community-organization. Maar dat heeft bij ons zo'n specifieke betekenis gekregen, dat wij die term ook al niet meer als een vertaling van c.o. kunnen gebruiken.

I. *Wij zijn nu door de vijftiger jaren heengereisd langs de stations van „noden en behoeften” naar „welzijn”; en verder heb je geconstateerd, dat opbouwwerk is afgewaaid naar vele terreinen van welzijnsbeleid. Zijn er nu nog andere ontwikkelingslijnen te ontdekken?*

B. Ik zou er nog één willen noemen, en wel van heel recente datum. Het opbouwwerk wordt op het ogenblik geconfronteerd met het verschijnsel sociale actie, dat zich als maatschappijvernieuwend aandient, en waarbij het opbouwwerk wordt verweten dat het teveel inspeelt op de neiging van het establishment tot handhaving van de status quo in plaats van een instrument te zijn tot het bewerkstelligen van verandering.

Ik meen echter, dat hier meer sprake is van een ontwikkeling ten aanzien van het opbouwwerk dan van een ontwikkeling binnen het opbouwwerk.

Dat geloof ik ook, want de confrontatie met so-

ciale actie vindt net zo goed plaats in andere sectoren, waar men zich met mensen en met structuren bezighoudt.

B. ...en met verandering!

I. *Toen in de twintiger jaren de materiële situatie van de Drenthse bevolking over het algemeen erg slecht was, heeft „Opbouw Drenthe” getracht om een verbetering tot stand te brengen door samen met de bevolking te gaan werken aan de oplossing van sociale problemen. In hoeverre is deze wijze van werken nog relevant voor het opbouwwerk van vandaag?*

B. Het zijn natuurlijk haast onvergelykbare grootheden, omdat de totale situatie in die tijd zo anders was. Toch kun je wel zeggen, dat bij alle veranderingen één ding als een rode draad door toen en nu heenloopt, nl. de zelfwerkzaamheid van de betrokkenen. Dit soort activiteiten kan niet van bovenaf gedropt worden, met en door de bevolking moeten veranderingen tot stand gebracht worden.

Een bijzonder groot verschil is, dat het hele regeringsbeleid vóór de Tweede Wereldoorlog zo weinig tegemoetkwam aan deze problemen, zodat je met minimale middelen tegen grote euvelen moest opboksen. Aan de werkloosheid in die jaren kon je niets veranderen. Dat was een wanhopige zaak, evenals de armoede in de veenstreken. Tegen het uitzichtsloze daarvan kon je alleen maar wat lapmiddelen hanteren. Maar die kon je dan toch hanteren met medewerking van de mensen, en er zat ook nog een positieve kant aan, nl. dat juist door de beperktheid van de middelen het degenen die er mee werkten een grote voldoening gaf als er iets mee bereikt werd. Naast het onbehagen, dat hiermee het kwaad niet in de wortel werd aangetast, had je toch het gevoel dat je met elkaar er van maakte wat er van te maken was, ook met de mensen; en dat de mensen dit ook zeer waardeerden. Men had niet zo veel eisen als tegenwoordig, men nam de toestand zoals die was: er was geen werk, er was geen geld, maar dat je dan ondanks dat leuke dingen met elkaar kon doen, dat was dan toch wel een heel positief punt. Positiever vaak dan nu, waar je eigenlijk alle mogelijke middelen hebt maar elkaar eindeloos in de haren zit over het hoe en waarom. Vroeger ging het

om concrete, praktische dingen, zoals met de bevolking een kleuterschool oprichten, een heel primitief geval, dat vierduizend gulden kostte, maar die mensen hadden dan toch tweeduizend gulden bij elkaar weten te brengen. Dat gaf een geweldige voldoening.

De voorzieningen uit die jaren waren niet afdoende, – je zou nu zeggen: ze waren niet structureel – maar ze gaven de beleving van „je doet het met elkaar”. Er was een grote solidariteit.

I. En dat is toch essentieel, dat moet ook heel sterk bindend hebben gewerkt.

B. Ja! En toch kun je dat nu ook hebben. Dat wil ik ook stellen als een punt van overeenkomst. Als je nu een goed proces van opbouwwerk over heel andere, moderne voorzieningen hebt, geeft het de bevolking van nu ook een gevoel van vreugde en voldoening dat het allemaal gelukt is. Alleen zie je dat het nu op veel grotere bedragen aan geld en prachtige voorzieningen uitloopt. Dat behoort nu eenmaal tot het patroon van deze tijd.

Maar je moet natuurlijk erg voorzichtig zijn met te zeggen, dat het hele pakket van werkzaamheden, dat een opbouworgaan als „Opbouw Drenthe” deed in 1930, allemaal opbouwwerk was. Want dat zou je nu toch niet allemaal kunnen betitelen met die term. En ook als het wél opbouwwerk was werd het niet als zodanig beleefd. We deden wat we vonden dat móest gebeuren.

I. Het was op de concrete situatie gericht.

B. En ook op een heel breed vlak, want oorspronkelijk was de eerste doelstelling van het opbouworgaan naast het economische zowel het sociale als het culturele en het sociaal-hygiënische terrein te bewerken.

Dat was dus eigenlijk typisch de doelstelling van een welzijnsorgaan. In de loop der jaren is er differentiatie ontstaan, waardoor stuk voor stuk de terreinen afvielen, en nu krijgen we de tijd waarin dit allemaal weer naar elkaar toe gebracht wordt.

I. *Je hebt in je boek een onderscheiding aangebracht in de functies, die het opbouwwerk vervult, nl. een sociaal-structurele en een sociaal-educatieve functie. Hoe ben je daartoe gekomen?*

B. Toen ik erover nadacht wat het Nederlandse begrip opbouwwerk inhield, en hoe ik dat in de tweede druk zou presenteren, stond ik voor de keuze of ik zelf een soort definitie zou maken, zoals ik in de eerste druk had gedaan. Dat zou dan de zoveelste definitie zijn, waarbij je geen enkele garantie zou hebben, dat die er in zou gaan. Toen ben ik empirisch te werk gegaan. Ik heb me afgevraagd hoe het komt dat zowel agrarisch-sociale voorlichting als buurtwerk – soms ook buurthuiswerk – werk van welzijnsstichtingen allemaal onder de vlag van het opbouwwerk kon varen. Al bezig zijnde met het verzamelen en inventariseren van het voorhanden materiaal zag ik daarin toen twee grote lijnen zich aftekenen, die in grote trekken overeenkwamen met wat Zwanikken ook al eens gesignaleerd had. Zie bijv. zijn artikelen over Amerika, waarin hij naar voren gebracht heeft dat wat hij gezien had ten dele community-organization en ten dele community-education was. In Nederland zie je ook organisaties die vooral de educatieve kant behartigen – het vormingswerk o.a. – en organisaties die op het bewerken van structuren zijn gericht. Deze twee lijnen heb ik in verband gebracht met de doelstelling van het opbouwwerk, nl. dat het opbouwwerk tracht de samenleving beter te doen functioneren ten behoeve van de mens en de mens ten behoeve van de samenleving. Het kernpunt van deze doelstelling is de relatie en de wisselwerking tussen mens en samenleving. Daarom heeft opbouwwerk twee brandpunten. Het is nooit alleen de mens of alleen de samenleving. Wat je educatief doet werkt terug op de structuur en wat je aan de structuur doet werkt terug op de mensen. Maar het educatieve opbouwwerk heeft als primaire focus de mensen in hun verhouding tot de samenleving, het structurele richt zich primair op de samenleving. Op grond van deze theorie – die voor nadere uitwerking vatbaar is – zou je mogelijk ook kunnen komen tot een duidelijker taakomschrijving voor de instellingen.

De twee genoemde vormen veronderstellen een verschillende deskundigheid en ook een andere beroepshouding. Bij de eerste gaat het meer om sociaal-psychologisch en sociaal-pedagogisch inzicht, bij de tweede meer om een sociologische gerichtheid. Een

duidelijker taakafbakening zou er ook toe kunnen leiden, dat niet iedereen alles gaat doen en daarmee de ander in de wielen rijdt.

I. *Heb je daar een voorbeeld van?*

B. Ja, ik zie dat nogal eens gebeuren in het buurtwerk. Daar speelt ook nog de factor van de territoriale afbakening doorheen, die niet duidelijk is. Je zou zeggen: buurtwerk is werk op buurtniveau. Maar het kan voorkomen, dat in een subsidieregeling de term buurtwerk gekoppeld wordt aan een statistisch vastgestelde eenheid (onder de 10.000 inwoners is het buurtwerk). Maar die inwoners wonen soms over vijf of zes plattelandsgemeenten verspreid, maar evengoed blijft het werk „buurtwerk”. I. Dat is een zonderlinge toestand.

B. En daar krijg je nu de moeilijkheden. De buurt is een onderdeel van een groter samenhangend geheel, een stad bijvoorbeeld. Het werk op buurtniveau voltrekt zich vlak bij en met de mensen. Via het educatieve is er natuurlijk altijd wel een structurele kant aan het werk. Maar de buurtwerker gaat zich niet met een heel stadsplan bemoeien. Hij betreft de mensen bij de zaken in de eigen buurt. Als de buurtwerker niet educatief werkt, gaat er van het structurele toch een heleboel over de hoofden van de mensen heen. Op het niveau van de gemeente moet je dan een meer structureel gerichte man hebben, die aansluit op de educatieve elementen van het buurtwerk. Maar nu wordt het buurtwerk soms opgerekt tot werk van een combinatie van gemeenten; het krijgt daardoor een structurele inslag, en dan klopt alles weer door elkaar heen.

I. *Sommigen menen, dat wanneer het opbouwwerk geinstitutionaliseerd wordt het ook de mogelijkheid moet hebben om macht uit te oefenen. Wat vind jij daarvan?*

B. Dat vind ik een heel moeilijke vraag. Ik heb nl. enige moeite met het begrip macht... Een regeringsorgaan heeft macht, bijv. het provinciaal bestuur. Sommige groeperingen in de samenleving hebben een zekere macht, vakbonden bijv. Zulke groeperingen kunnen samenstellende delen zijn van een opbouworgaan. Is in de strijd om de machtsverhoudingen het opbouworgaan ook één van de „strij-

dende” partijen? Dan zou ik zeggen: bij voorkeur niet. Maar tegelijkertijd weet ik, dat je ondanks jezelf een zekere macht krijgt. Dat ligt opgesloten in de adviserende functie. Wil bijv. een instelling een bejaardenhuis bouwen, dan krijgt men via een omweg te maken met de Provinciale Commissie Welzijn Bejaarden, welke over de plannen advies aan de overheden uitbrengt. Dáárdoor krijgt het opbouworgaan een zekere macht, maar ik zou die nooit willen claimen. De macht mag eigenlijk alleen gebaseerd zijn op het gezag dat een dergelijk orgaan ontleent aan het feit dat zoveel machtsinstututen het met elkaar eens geworden zijn.

Er moet macht zijn in de samenleving, maar macht verhindert vrijheid en openheid; en het betekent ook een stuk verleiding voor de mensen, die in de apparaten werken en die altijd moeten ploeteren in dat vrijblijvende vlak, die ziek worden van al het overleg en van al het voorzichtige gedoe en dan op een gegeven moment schreeuwen om stevigheid en iets om een vuist te maken. Maar dat is toch een gevaarlijke zaak.

I. *Je bedoelt, dat je macht zeer nauwkeurig moet definiëren om duidelijk te maken hoe de machtsstructuren zich verhouden ten opzichte van elkaar.*

B. Ja, zo ongeveer. Ik denk hier weer aan een voorbeeld. Het provinciaal bestuur praat mee in de overlegsituatie met het particulier initiatief, en het zit hier dan wat vrijblijvend. Dan zeggen de voorstanders van de macht: „daar heb je het nou: in het opbouworgaan kunnen ze het één zeggen, en in de Staten het ander doen”.

Dan zeg ik: nou, dat is gelukkig! Maar heel vaak gebeurt dat niet eens.

I. *Je vindt dus, dat een overlegorgaan vanwege zijn structuur geen macht moet hebben.*

B. Ja, inderdaad. Het moet zich zelf gezag veroveren. Als het opbouworgaan niet deugt, zijn de adviezen ook niets waard. Als je je waarmaakt, krijg je gezag, en daardoor een stukje macht. Maar daar hebben we al over gepraat. Bovendien: een opbouworgaan vormt vaak een combinatiepunt van tegenstrijdige elementen. De belangengroepen die

daarin zitten, hebben nu eenmaal niet altijd hetzelfde belang voor ogen. Je bouwt dus eigenlijk onder het provinciaal bestuur een genuanceerd samengesteld geheel, dat op een bepaald terrein met elkaar werkt, en waarvan het advies bij G.S. natuurlijk zwaar gaat wegen – als het tenminste een goed advies is!

Ik begrijp waar de kneep zit in het vraagstuk van de machtstoekenning, omdat naast overleg en advies ook de planning een te vervullen functie is in een opbouworgaan. Maar ook hier hebben we niet alleen te maken met het opstellen van plannen maar ook met de mensen voor wie de plannen bedoeld zijn. De plancommissie is bijv. een tussenschakel tussen de overheid enerzijds en de mensen anderzijds, die De plancommissie is bijv. een tussenvorm tussen wet en overheid enerzijds en de mensen anderzijds, die begrijpelijk maakt aan de mensen waarom iets kan of niet kan. Daarom ook moet je een opbouworgaan niet met macht bekleden, omdat daaronder dan weer opnieuw een vorm gebouwd moet worden voor communicatie met de mensen.

Ik ontken niet, dat macht in de maatschappij noodzakelijk is, want zonder macht zullen sommige dingen nooit veranderen.

I. ...en je moet ook niet overdreven bang zijn voor uitoefening van macht.

B. Niet ten opzichte van de maatschappij, maar wel ten opzichte van de verleiding voor jezelf, om je eigen tekort te bemantelen of om een ander van de kaart te kunnen vegen.

I. *Je hebt in je boek geschreven, dat het opbouwwerk een dynamiserende factor is in de samenleving. Hoe is dat te rijmen met het verwijt aan het opbouwwerk dat het juist het establishment in stand houdt?*

B. Ik blijf erbij, dat opbouwwerk een dynamiserende werking heeft, omdat opbouwwerk en verandering onverbreekelijk met elkaar verbonden zijn. De bedoeling is altijd dat er iets zal veranderen. Ik dacht, dat de tegenstelling niet daar lag, maar meer in de wijze waarop de verandering tot stand wordt gebracht. Opbouwwerk is gefundeerd op democratische grondwaarden, waarin vrije meningsuiting en overleg middelen vormen om tot samenwerking te komen. Er zijn mensen, die zeggen dat opbouwwerk

stilstand brengt en de mensen tevreden maakt met wat er is. Die vinden dat fout, want – zo zeggen ze – je moet de mensen leren trappen! Ze moeten tegen alles ingaan, anders komt er nooit verandering. Daar zou ik twee dingen op willen zeggen.

1. Er zullen toestanden zijn, waarbij opbouwwerk niet het aangewezen middel is om verandering te weeg te brengen. In Amerika is dat bijzonder duidelijk. Neem bijv. het rassenvraagstuk en de armoede. Hier is sprake van zulke grote sociale euvels, dat opbouwwerk een volkomen ontoereikend middel zou zijn; en zo kan ik me nog andere zaken voorstellen.

Je moet oppassen dat je opbouwwerk niet te ver optrekt, dan bederf je de identiteit, en maak je het een onmogelijke zaak. Je moet je afvragen wát je wilt veranderen. Met revolterende acties willen mensen de hele bestaande structuur ondersteboven gooien. Dat kan hun goed recht zijn, maar dan praat je over iets anders dan over opbouwwerk.

Ik ben er diep van overtuigd dat er een heleboel in de samenleving is dat niet deugt en waar revolutie alleen maar helpt. Maar dat betekent niet dat revolutie het enige middel is om het welzijn te bevorderen.

2. Opbouwwerk is geen afbraakwerk. Rellen maken is niet de nieuwste vorm van opbouwwerk, het is wat anders. Je kunt erover van mening verschillen waar en wanneer je verschillende middelen inzet, maar je moet niet zeggen: binnen het opbouwwerk moet de houding van de werker plotseling veranderen, omdat de tegenwoordige vorm van opbouwwerk is schoppen en trappen, je niets aantrekken van de rol van de werker en voorop lopen met de vlag in de hand, want als de mensen maar tot actie gebracht worden is het doel van het opbouwwerk bereikt.

I. *Nu zijn hier nog wel enkele tussenstadia te bedenken. Waar Houutuyn Pieper bijv. zo tegen gespuddert heeft is dat opbouwwerkers met de pet in de hand voor bepaalde machtsstructuren stonden, dat ze die geweerwerk gaven ook waar dat nog mogelijk zou zijn in de opbouw situatie. En soms kan een groep mensen dusdanig in de knel zitten, dat het alleen maar een antwoord is als de opbouwwerker de mensen tot actie brengt.*

B. *Accoord. Maar het in optocht naar het gemeentehuis lopen moet het resultaat zijn van een verantwoord proces van activering van de mensen door de werker. En hier moet je nauwkeurig de grenzen bepalen.*

Dat kan ik met twee voorbeelden toelichten. In een bepaalde stad was een wijk met slechte woningen, waaraan nodig wat gebeuren moest. Daar heeft de opbouwwerker met de bewoners van die wijk een actie ondernomen, die succes gehad heeft. De woningen zijn verbeterd, waardoor het voor de mensen mogelijk werd er weer behoorlijk in te leven. Maar die actie is gelukt, omdat de werker wist hoe hij het moest aanpakken, wat de mogelijkheden waren, waarvoor subsidie gegeven werd, etc. In dat proces was dus echt vakmanschap van de werker verdisconteerd. Nu een ander voorbeeld: Indertijd hebben mensen in een kleine plaats dicht bij een kerngemeente een actie gevoerd om industrievestiging te krijgen. Maar dat was een onbegonnen werk, omdat een dergelijke vestiging totaal niet paste in het provinciale plan, dat overigens een verantwoord plan was en met zorg was opgezet. Wat had de opbouwwerker in dit geval moeten doen? Hij had de mensen duidelijk moeten maken, dat industrievestiging een ingewikkelde zaak is, en verder moeten vertellen hoe in deze situatie de vork in de steel zal. Als een opbouwwerker zo tewerkgaat, heeft hij iets gedaan om mensen in een achtergebleven gebied iets van de moderne maatschappij te laten zien in hun zodoende uit hun isolement te halen.

Maar het standpunt, dat je tegenwoordig wel hoort verdedigen: – het gaat om het actie voeren en het hindert niet of het wel of niet lukt, als je de mensen maar tot actie gekregen hebt – vind ik funest. Je maakt ontevredenheid los, je ontketent alleen maar ellende en je maakt de mensen zo verbitterd, dat ze nooit meer voor een actie te vinden zijn.

I. *Maar als er nu sprake is van ongrijpbare manipulaties, waardoor bepaalde toestanden op een ongevoelde manier in stand gehouden worden, terwijl niemand er precies achter kan komen hoe de vork in de steel zit, en er een stuk vervreemding onder de mensen ontstaat?*

B. Dan is actie gerechtvaardigd, en als er dan een opbouwwerker aan te pas komt, is juist dan een gegeden vakmanschap van de werker vereist en kun je niet volstaan met onrust zaaien.

I. *Nu zou ik tot slot nog een paar andere vragen willen stellen. Hoe komt het dat het opbouwwerk zijn afkomst van het maatschappelijk werk zo sterk verloochent?*

B. In de eerste plaats vraag ik me af of het opbouwwerk wel zijn herkomst in het maatschappelijk werk vindt. Het heeft er in Nederland wel de schijn van gehad, maar we moeten een aantal dingen goed in het oog houden.

Toen opbouwwerk begon had het begrip maatschappelijk werk een veel bredere omvang. In navolging van een bepaalde gedachtengang in Amerika, is het hier wel geïntroduceerd als de derde methode van maatschappelijk werk; maar niet helemaal terecht, want we kunnen uit de Amerikaanse handboeken lezen, dat community-organization echt niet alleen is toegepast op het terrein van maatschappelijk werk.

In de tweede plaats is het begrip maatschappelijk werk geleidelijk aan verengd tot casework en ternauwernood groepswork. Zo begon die naam een keurslijf te worden.

Er is echter wel een duidelijke methodische verwantschap met maatschappelijk werk, en het is in het geheel niet nodig om die te loochenen, zeker niet omdat bij beide werkvormen de democratische basis zo belangrijk is. Maar je kunt dus niet zeggen, dat het opbouwwerk afkomstig is uit het maatschappelijk werk.

I. *Wat vind je in dit verband van de naam van ons Tijdschrift?*

B. Die naam is te eng voor de inhoud van het Tijdschrift. Het is niet de bedoeling van de redactie om het terrein te beperken tot wat je noemt maatschappelijk werk in engere zin. Maar het zal op dit moment niet eenvoudig zijn om een andere geschikte naam te vinden, die uitdrukt wat het Tijdschrift allemaal binnen de gezichtskring van de lezers brengt.

Werklozen te Emmen zijn er slechter aan toe dan die van elders

Inkomen daalde, kosten bleven gelijk

1926-1940, een tijd die gekenmerkt werd door werkloosheid en een „krappe beurs”. Het waren de magere jaren van economische crisis en het ontbreken van een regeringsbeleid, dat aan deze „kritieke” omstandigheden enigermate het hoofd had kunnen bieden. Heel Nederland had daaronder te lijden, maar in Drenthe bestonden deze sociale euvelen in verhevigde vorm. Wat in onze tijd – waarvan men wel eens zegt dat die gebukt gaat onder de welvaart, hoewel het nu ook nog niet zo is dat iedereen in de welvaart deelt – historis is, was voor de mensen van die dagen barre werkelijkheid, zowel voor de opbouwwerkers van het eerste uur als voor de mensen die zij trachtten te helpen.

In 1937 begon men in Emmen een inventarisonderzoek – men ging na hoe de toestand in de arbeidersgezinnen was. Een paar gegevens willen wij er uit halen. Vooropgesteld zij, dat men zeer nauwkeurig te werk ging en een aantal gezinnen van verschillend karakter uitkoos, die tezamen een vertegenwoordigend beeld van de hele situatie gaven. Vijftien procent van de gezinnen, zo bleek uit dit onderzoek – dat zijn 3000 personen – beschikten slechts over één stel ondergoed per persoon. Hoe dat stel ondergoed er uit zag, vermeldt het rapport niet. Een stel ondergoed! En daarmee worden arbeiders veertien dagen in de werkverschaffing gezonden. Veertien dagen in natgerend, doorgezweet ondergoed.

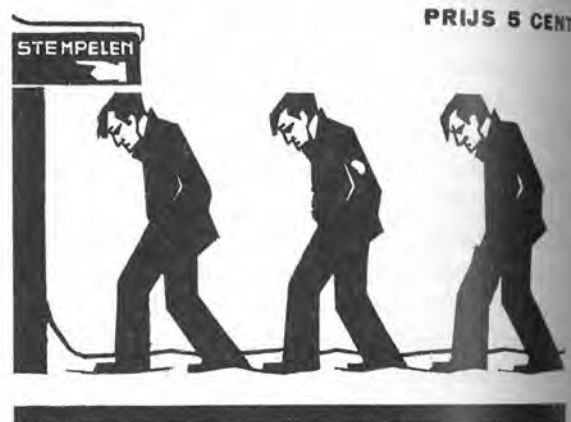
Veertig procent van de arbeiders beschikte slechts over één enkel paar kousen of sokken. Daarmee werden zij nu veertien dagen van huis gezonden.

Twintig procent van de arbeiders beschikte over slechts één stel bovenkleden, dat wil zeggen, dat zij alleen hun werkgoed hadden. Vijf en dertig procent had geen mantel of overjas.....

Reeds jaren geleden waarschuwde het gemeentebestuur den minister, dat zijn maatregelen tot algehele verarming moest leiden. Ziehier de droevige bevestiging van die waarschuwing.

Herinneringen aan de vooroorlogse tijd

Emmen is een gemeente, waar de crisis zwaarder heeft geslagen en eerder is begonnen dan elders. De werkloosheid in Emmen is – over een jaar genomen – hoger dan het landsgemiddelde. Des winters is ongeveer 50 pct van de bevolking op de een of andere wijze in werklozenzorg. In 1922

In de jaren twintig ontstond na een periode van schijnwelvaart een massale werkloosheid onder de veenarbeiders, die zich in de jaren dertig voortzette. Van de chronische armoede, de slechte woningtoestanden en de volslagen uitzichtloosheid wat betreft de werkgelegenheid, kunnen wij ons nu nog maar ternauwernood een voorstelling vormen. In de jaren dertig werden behalve de veenarbeiders ook de boeren het slachtoffer van de economische crisis. Een sterke daling in prijs van veeteelt- en akkerbouwprodukten was daarvan het gevolg, zodat ook daar het ene gat met het andere gestopt moest worden. Deze toestand trof de kleine boeren het hardst, en dat waren de meeste boeren in Drenthe. 70% had een bedrijf, dat kleiner was dan 10 ha.

Het allereerste opbouwwerk van „Opbouw Drenthe” bestond uit *buurthuiswerk* in de Zuidoosthoek, waarin de armoede en de sociale achterstand bijzonder groot waren. In vijf plaatsen werden buurthuizen gebouwd. „Ieder buurthuis was een klein centrum van cultuur,

een bescheiden krachtbron van sociale hulpvaardigheid voor de naaste omgeving. Temidden van de veenbevolking woonden in het buurthuis de maatschappelijk werksters, die met grote zelfopoffering en toewijding haar taak vervulden. In het buurthuis was voor iedere leeftijdsgroep iets te vinden: voor zuigelingen het consultatiebureau, voor kleuters de kleuterbewaarplaats, voor schoolgaande en voor rijpere jeugd het clubwerk, de uitleenbibliotheek, vakcursussen voor rijpere jeugd en volwassenen, naai- en huishoudonderwijs in de vorm van een dienstbodenopleiding, timmer- en tekenlessen voor jongens en mannen”... aldus het jaarverslag van 1946, dat een terugblik geeft op het vooroorlogse werk.

Al spoedig bleek, dat het oprichten en in stand houden van een buurthuis vanuit „Opbouw Drenthe” zowel vanuit beleids oogpunt als methodisch gezien niet de meest efficiënte vorm van opbouw was. De paar buurthuizen vormden slechts een druppel op de gloeiende plaat van armoede en achterstand; ze waren van buiten af „gedropt”, zodat het gevaar rees dat de bevolking er zich niet voldoende bij betrokken voelde, of dat men zich bedreigd voelde door een instelling, die door meer geld en meer middelen zich een betere uitrusting kon permitteren dan door de lokale bevolking kon worden opgebracht.

Men schakelde over van het direct uitvoerende werk naar het oprichten van provinciale diensten, waardoor men een spreiding van voorzieningen kon bevorderen over de gehele provincie in overleg en samenwerking met de bevolking.

Op dat moment is de eigenlijke opbouwgedachte geboren, die nu nog steeds – zij het dan in andere vormen en met een andere aankleding – de kern vormt van alle opbouwwerk: het op gang brengen van processen van zelfwerkzaamheid van de bevolking, van participatie in het maatschappelijk leven tot ontplooiing van mens en samenleving.

Zo kwamen o.a. tot stand: *Het Instituut voor jeugd- en ontwikkelingswerk*, dat naast Emmerschans ook een afdeling in Assen had. Uitgangspunt was, dat het werk zelf gedaan zou worden door vrijwillige krachten ter plaatse. De bedoeling van het Instituut was om zo gunstig mogelijke voorwaarden te scheppen voor het jeugd- en volksontwikkelingswerk. Men trachtte dit te realiseren door het geven van leiderscursussen door deskundige krachten die verder ook adviserend zouden kunnen optreden; en door het beschikbaar stellen van zoveel mogelijk hulpmiddelen (costuumcentrale

Buurthuis Emmerschans

voor lekenspel e.d., een poppenkast, toneelstukken, handenarbeidmodellen, handleidingen voor jeugdwerk).

Bij dit alles werd rekening gehouden met de verscheidenheid in levensbeschouwingen.

De overige bemoeienissen van de Centrale Vereniging voor de Opbouw van Drenthe lagen op het terrein van het kleuteronderwijs, het huishoudonderwijs voor vrouwen en meisjes, jeugdzorg en maatschappelijk werk in samenwerking met plaatselijke commissies en de vrouwelijke hulpverlening.

Hoe bracht men de zoëven vermelde beginselen nu in de praktijk?

Het kleuteronderwijs:

Ieder die tot oprichting van een kleuterschool wenste over te gaan, kon een subsidie krijgen van f 6,— per

Kleuterschool Erfscheidenveen

Kleuterschooltje in het buurthuis

leerling per jaar, benevens een bedrag ineens van ongeveer f 2200,—; dat was de helft van de kosten voor het bouwen en inrichten van een kleuterschool in die tijd. Het jaarverslag 1933 meldt, dat het resultaat van deze maatregel was: van vier tot 25 kleuterscholen met een totaal van ongeveer 800 leerlingen (zie over dit onderwerp ook „In gesprek met Jo Boer”, pag. 370). Men riep een opleiding voor kleuterleidster in het

Kookcursus in het buurthuis

leven, waar de meisjes die reeds in de kleuterschooltjes werkten werden klaargemaakt voor het diploma van fröbelonderwijzeres.

Men stelde een inspectrice aan, die regelmatig de schooltjes bezocht en de leidsters van advies diende. De kleuterscholen waren levensbeschouwelijk gedifferentieerd.

Het bureau voor jeugdzorg en maatschappelijk werk had drie maatschappelijk werksters in dienst, voor ieder district één, die contact hielden met plaatselijke commissies en geregeld met hen vergaderden over de aanpak van „zorggevallen” in de eigen plaats (verwaarloosde jeugd, ongehuwde moeders, lichamelijk en geestelijk gehandicapten etc.). Ook hier trad het bureau van Opbouw Drenthe zo op, dat het niet zelf direct trachtte de nood op te lossen maar bemiddelend optrad tussen de plaatselijke commissies en eventueel in te schakelen instanties, of trachtte om samen met de leden van de commissie tot een oplossing te komen.

De dienst der vrouwelijke hulpverlening bestond uit een provinciaal comité en plaatselijke comités, waarin vertegenwoordigsters van de vrouwenorganisaties zitting hadden. Het is niet moeilijk om zich bij de vrouwelijke hulpverlening „zelfwerkzaamheid” voor te stellen. Een sprekend voorbeeld vonden wij overigens in één der geschriften uit die tijd:

In de jaren 1939–1940 was er een groot tekort aan kleding en dekking geconstateerd in tal van Drentse gezinnen. Door de vrouwen op de zg. dekencursussen werden 12.000 gestikte dekens vervaardigd, die vervolgens door Opbouw Drenthe werden gedistribueerd.

Wat de overige werkzaamheden van Opbouw Drenthe in de periode 1930–1940 betreft lezen wij op pag. 15 van „Opbouw Drenthe in de veranderende Drentse samenleving”:

Wanneer hiermede de periode 1930–1940 wordt afgesloten, betekent dit niet, dat in deze jaren de Stichting Opbouw Drenthe op de andere sectoren van het sociaal-hygiënisch en economisch werk geheel stil zat.

De schoolartsdienst functioneerde al deze jaren door onder het bestuur van Opbouw Drenthe. Op sociaal-cultureel gebied vonden ook nog andere activiteiten plaats, o.a. de voorbereiding voor een toeristisch belangrijk rijwielpadnet in Drenthe. Ook werd door de inmiddels tot directeur bevorderde adjunct-secretaris op allerlei terreinen, waarvoor later

gespecialiseerde diensten in het leven zouden worden geroepen, onderzoekwerk gedaan en advies uitgebracht, soms aan het College van Gedeputeerde Staten of aan andere instanties. Zo kan o.a. worden vermeld een onderzoek naar de woonsituatie in Drenthe, de sociaal-economische aspecten van grenswijzigingsplannen tussen verschillende gemeenten, een onderzoek naar kleding en dekking, een voorbereidend onderzoek voor de totstandkoming van de Provinciale Psychiatrische Voor- en Nazorgdienst (later Provinciale Dienst voor de Geestelijke Volksgezondheid). Ook werd onder auspiciën van Opbouw Drenthe met jeugdige werklozen de jeugdherberg te Emmen gebouwd.

De na-oorlogse periode

Na de oorlog begon de nieuwe tijd pas goed vanaf 1950. Wat vroeger in allerlei aanzetten reeds aanwezig was, ziet men in de jaren vijftig verwezenlijkt in structuurplannen, waarbij agrarische reconstructie, industrialisatie, het scheppen van werkgelegenheid en het tot stand brengen van allerlei sociale voorzieningen het leven een totaal ander aanzien geven – en dat alles dan begeleid door een veel meer bewust en systematisch sociaal-economisch beleid van de rijksoverheid. Aan alle kanten barsten de oude vormen uit hun voegen en nieuwe breken door. Gesloten gemeenschappen worden opengebrouwen, gedragspatronen diepgaand veranderd, generatieconflicten komen aan het licht. Het leven wordt geleidelijk aan welvarender en luxer, maar tegelijkertijd onoverzichtelijker en gecompliceerder. Het rijke organisatieleven gaat weer zijn stempel zetten op de Nederlandse bevolking en de verzuiling tiert weliger dan ooit. Het grootste probleem voor vele sociale werkers is om aan hun buitenlandse collega's uit te leggen hoe de Nederlandse sociale legkaart in elkaar zit.

Dit nu is het decor waartegen Opbouw Drenthe, sinds 1948 de Stichting „Opbouw Drenthe” het werk nieuwe contour en inhoud gaat geven, zoekend naar een nieuwe vorm – aangepast aan deze tijd – voor de oude, nog steeds valide bevonden opbouwbeginselen.

Processen op gang brengen, oefening in democratie door overleg en samenwerking, stimuleren, adviseren, service bieden... het zal alles tot de kerntaken van het opbouworgaan blijven behoren, alleen op een andere manier dan het vroeger gebeurde. Onze tijd met zijn veelheid aan organisaties – uitvoerende en overkoe-

Ontspanningswerk voor werklozen, die in het veen tewerkgesteld waren in het kader van de werkverschaffing

pelende – die ieder op hun terrein het welzijn van mens en samenleving nastreven, vraagt in de eerste plaats om meer systematiek. In de periode voor de Tweede Wereldoorlog leed de samenleving aan een tekort aan welzijnszorg, nu lijden we wel eens aan een surplus, om van de inefficiëntie nog maar niet te spreken. En het is zelfs zo, dat in het

De poppenkast en de ford

Jeugdbeweging vooroorlogse stijl

rumoer van al die welzijnsbemoeiingen het werkelijke welzijn van de mens of van een groep mensen teloor zou kunnen gaan zonder dat we er iets van merken. Als dit besef aan de wortel ligt van de behoefte aan meer ordening op het terrein van de „ordelose welzijnstroepen”*, dan mogen we de bewindslieden van C.R.M. dankbaar zijn voor hun presentatie aan de Nederlandse opbouwwereld van een conceptie waarin

Mr. Cramer met zijn evenbeeld

- a. de verschillende raden op het terrein van het welzijnsbeleid elkaar zullen ontmoeten in een opbouworgaan nieuwe stijl, dat
- b. een aantal voor ieder beschikbare generale functies gaat vervullen (onderzoek, documentatie, planning, opbouwwerk).

De Stichting „Opbouw Drenthe” is bezig naar zulk een opbouworgaan nieuwe stijl toe te groeien. Het zal een langademig proces zijn, waarbij nu nog niet te voorspellen is hoeveel werkelijk welzijnsrendement de nieuwe structuur én de groei daar naar toe zullen opleveren. Anders gezegd: Mocht de idee van een geïntegreerd welzijnsbeleid uitlopen op het jongleren op hoog niveau van een nieuw soort organisatie-mannetjes, dan rest ons slechts nog één ding te doen: Sinterklaas vragen of hij het volgend jaar op 5 december ieder opbouworgaan een poppenkast cadeau doet, zo één als Opbouw Drenthe nu ter beschikking heeft in zijn nog steeds florerende Instituut voor Jeugd- en Ontwikkelingswerk.

J. B.-E.

* Wij citeren hier vrij naar De Bosch Kemper, die het had over de ordelose weldadigheidstroepen!

Dagelijks bestuursvergadering „Opbouw Drenthe” 1951

Bureau „Opbouw Drenthe” en D.E.T.I.

Flitsen uit de afscheidsbijeenkomst

OP 12 SEPTEMBER 1969 IN HET DORPSHUIS „DE SCHALLE” TE NIJEVEEN

Toespraak door dr. G. Hendriks

Ik heb gaarne voldaan aan het verzoek van het Bestuur van de Stichting Opbouw Drenthe om bij het afscheid van haar directrice mejuffrouw Boer, enkele woorden te willen zeggen.

In deze eerste zin van mijn toespraak heb ik reeds twee namen gebruikt die voor velen in en buiten deze provincie onlosmakelijk aan elkaar verbonden zijn: Opbouw Drenthe en mejuffrouw Boer!

Het is dan ook zeer wel te begrijpen dat zovelen vandaag naar Nijeveen zijn gekomen om afscheid te nemen van iemand die zo lang werkzaam is geweest en zoveel

aan het werk op maatschappelijk en sociaal-cultureel terrein in deze provincie heeft bijgedragen. Maar niet alleen dat!

Mejuffrouw Boer heeft naar mijn mening ook een stempel gedrukt op een nationale ontwikkeling die wij de laatste twee decennia op het gebied van de maatschappelijke ontwikkeling hebben kunnen waarnemen. En om nog verder te gaan, u hebt, mejuffrouw Boer, ook internationaal naam en bekendheid gekregen door het uitdragen van ervaring en kennis op sociale academies en in vele cursussen, studieconferenties e.d. in het buitenland.

Het zijn vooral deze twee aspecten, het nationale en het internationale, die ik in mijn toespraak wil belichten.

Toen ik mij beraadde over hetgeen ik vandaag over mejuffrouw Boer als collega en als persoon zou zeggen, herinnerde ik mij weer het afscheid van een eveneens bekend persoon in het kader van Opbouw Drenthe. Ik had ook toen het voorrecht om voor de rijksoverheid het woord te mogen voeren. Dit was bij het afscheid van uw voormalige voorzitter, de heer Cramer, in 1964.

U gaf toen, mejuffrouw Boer, een voortreffelijke schets van de fasen welke Opbouw Drenthe had doorgemaakt tegen de achtergrond van de ontwikkeling in de gehele provincie.

Ik herinner mij nog in mijn toespraak destijds, gericht tot de scheidende voorzitter, met betrekking tot de ontwikkeling van zoveel jaar Opbouw Drenthe te hebben gezegd dat met zo weinig mensen zoveel werk is verricht. U, mejuffrouw Boer, was één van die weinigen die mede vorm en inhoud hebben gegeven aan een stuk welzijnswerk in dit gewest, dat tot ver buiten de grenzen bekendheid heeft gekregen. En wanneer ik ook voor u de vele prestaties en verdiensten de revue laat passeren, dan komt er vooral een gevoel van dankbaarheid naar voren dat u al dat werk hebt willen doen, vaak ook

met het brengen van zoveel persoonlijke offers en dat wij, collegae, het voorrecht hadden met u in deze tijd te mogen samenwerken.

Op de verdiensten, waarover ik zojuist sprak, zou ik m.b.t. enkele activiteiten van mejuffrouw Boer nog nader willen ingaan.

Allereerst zie ik u als „de werkster te velde”, als de vraagbaak van velen zowel bij de overheid als bij het particulier initiatief. U hebt als een van de eersten in ons land aarzelend, zoekend en tastend getracht de beginselen van het Opbouwwerk op het Drentse platteland in de praktijk te brengen. Anderen na mij zullen hierover veel beter kunnen spreken.

Dat dit opbouwwerk uw belangstelling zou krijgen, verraadde waarschijnlijk reeds uw eerste boek in 1940 over „vergadertechnieken”. Uit deze publikatie sprak reeds het grote belang dat u hecht aan een verantwoorde communicatie met mensen en groepen van personen. In uw laatste publikatie over opbouwwerk, van 1968, legt u dan ook weer de verbinding met de vergadertechniek, wanneer u op pag. 127 stelt: „men beschouwe de vergadertechniek niet als quantité négligeable. Op een gebrekkige vergadertechniek kan een overigens goed proces van community-organization zeer wel stranden”. En verder zegt u: „wanneer de community organization methodiek verder uitgewerkt zal zijn, zal hierin zeker de vergadertechniek een belangrijke plaats innemen”.

Met deze uitspraak kom ik eigenlijk aan een tweede rol die u op dit werkterrein hebt vervuld, nl. vanuit de functie die u hebt uitgeoefend als „denker”. Een bijzonder belangrijke rol om meer vorm en inhoud te geven aan de beweging en de vormgeving van het opbouwwerk, een rol waarin u veel publikaties het licht hebt doen zien. Ik denk daarbij aan het eerste boek dat in Nederland verscheen over opbouwwerk in 1960, een studie, die zoals gezegd in 1968 werd herdrukt, maar ook aan de artikelen die u hebt verzorgd voor zoveel tijdschriften. Ik denk daarbij verder aan de vele bijdragen van u in commissieverband: de studies en conferenties van de Nationale Raad voor Maatschappelijk Welzijn op het gebied van de gemeenschapsopbouw en sociale planning, bijdragen in werkconferenties van het Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw en van het Departement, alsmede in het kader van de directieurenvergaderingen van de provinciale opbouworganen en nog zoveel meer.

Het moet voor u toch ook een voldoening zijn dat, ge-

zien uw bijdrage aan de theoretische fundering van het opbouwwerk, dit ook nationaal gestalte heeft gekregen in de vorm van het Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw, dat door de verschillende welzijnssectoren als het Nederlands Cultureel Contact, de Nederlandse Jeugdgemeenschap, de Nederlandse Bond voor Sociaal en Cultureel Vormingswerk, de vakcentrales en agrarische organisaties, de Nationale Raad voor Maatschappelijk Welzijn, de Provinciale Opbouworganen en het Departement, gemeenschappelijk in het leven is geroepen.

Ook hebt u nog vóór uw afscheid kennis kunnen nemen van de eerste twee delen van de „Raamregeling Samenlevingsopbouw”, een subsidieregeling waarin een groot deel van het instrumentarium van het opbouwwerk wordt ondergebracht. Dank zij ook uw werk als denker op dit terrein is dat na 15 jaar mogelijk gebleken.

Ook internationaal zien wij dat de maatschappelijke ontwikkeling meer en meer de aandacht trekt. Hiervan getuigt o.a. de ontwerpverklaring inzake Social Development, welke verleden jaar tot stand kwam en dit jaar in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties aan de orde komt. In deze ontwerpverklaring is getracht de belangrijkste stuurinstrumenten vast te leggen, die ertoe bij kunnen dragen om een samenleving niet een eenzijdige, te zeer technisch-economische ontwikkeling te laten ondergaan, maar tegelijkertijd aandacht te besteden aan het welzijn en het zich welbevinden van de bevolking. De zogenaamde generale functies als sociaal onderzoek, planning en programme-

Sprekers op deze bijeenkomst waren:

DR. G. HENDRIKS,
directeur-generaal voor maatschappelijke ontwikkeling van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk

R. ZEGERING HADDERS

M. BUSHOFF,
burgemeester der gemeente Roden

G. A. M. VAN DEN MUYZENBERG,
voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Maatschappelijk Werk „Humanitas”, Gewest Drenthe

DRS. A. VERDIJK,
directeur van het Provinciaal Opbouworgaan Noord-Brabant

MR. K. H. GAARLANDT,
voorzitter van het bestuur van de Stichting Opbouw Drenthe

ring, voorlichting en opbouwwerk, functies die de opbouworganen in de naaste toekomst steeds meer moeten gaan vervullen, vinden in de „Declaration on Social Development” een centrale plaats.

Als directrice van de Stichting Opbouw Drenthe neemt u afscheid op een tijdstip waarop voor deze provinciale organen een nieuwe fase is ingeluid. Een ontwikkeling, welke reeds twee jaar geleden door de bewindslieden van C.R.M. is aangekondigd. In die ontwikkeling wordt het provinciaal opbouworgaan-nieuwe-stijl gezien als een orgaan voor overleg en advies dat de generale functies zal gaan vervullen ter bevordering van het gehele maatschappelijk en cultureel welzijn in de gehele provincie. Het provinciaal orgaan voor overleg en advies zal daarvoor ook organisatorisch wijzigingen dienen te ondergaan en onder meer duidelijke verbandingen moeten hebben met de in de provincie aanwezige functionele raden op het terrein van de cultuur, de sport, de maatschappelijke dienstverlening en het jeugd- en jongerenwerk. In uw provincie is reeds met uw medewerkers het nodige overdacht en in gang gezet om ook hier tot een dergelijke gewijzigde opzet te komen. Wij hopen dat hierdoor in de verschillende delen van ons land zowel door overheid, particuliere organisaties, als bevolking de aandacht meer gericht kan worden op een evenwichtige ontwikkeling van de noodzakelijke welzijnsvoorzieningen. Aan de provinciale besturen zijn reeds enkele subsidieregelingen in ontwerp toegezonden t.b.v. deze functionele raden. Binnenkort hopen wij u ook het ontwerp van een gewijzigde subsidieregeling voor de provinciale organen voor overleg en advies te kunnen aanbieden.

Ik zou er echter wel op willen wijzen dat het voor een belangrijk, zo niet zeer belangrijk deel, afhangt van de visie en de wil in de provincies zelve om zo goed en effectief mogelijk tot een werkwijze en een beleid te komen, gericht op het zich welbevinden en het welzijn van de bevolking in het eigen gewest. In regelingen welke van rijkswege worden gepresenteerd kan niet en mag naar mijn mening ook niet alles in details worden geregeld. Wel kan worden aangegeven waar en door wie functies, noodzakelijk voor deze evenwichtige welzijnsbevordering, dienen te worden uitgevoerd.

U, mejuffrouw Boer, hebt in de laatste jaren van uw functie als directrice van het provinciaal opbouworgaan ook sterk meegedacht en meegewerkt om duidelijker zicht te krijgen op deze nieuwe plaats van het provinciaal opbouworgaan.

Ten slotte zou ik graag nog de verdiensten van u, mejuffrouw Boer, willen schetsen welke u hebt gehaald naar het internationale niveau.

Gezien het feit, dat u reeds in zo'n vroeg stadium opzienbarend werk deed in deze provincie en uw bijdrage gaf aan een nationale ontwikkeling op dit gebied, heeft dit ertoe geleid, dat u een veel geziene en gevraagde gast werd op bijeenkomsten in het buitenland. Ik denk hierbij aan uw optreden als pre-adviseur voor seminars van het Europees Bureau van de Verenigde Naties in Genève voor maatschappelijke ontwikkeling, aan uw deelneming in discussiegroepen zoals in seminars te Palermo, Athene, Dublin en Engeland. Daarnaast bent u een veel gevraagde deskundige geweest, niet alleen voor de sociale academies in Nederland, maar ook in het buitenland.

Vele malen hebben wij ook als rijksoverheid een beroep gedaan op de Stichting Opbouw Drenthe en op u om buitenlandse gasten, met name studenten, te ontvangen en kennis te laten nemen van hetgeen in deze provincie tot stand is gebracht.

In dit licht gezien is het dan ook te begrijpen, dat de bijeenkomst van Ministers uit West-Europa, verantwoordelijk voor gezinsaanlegingen, die dit jaar in Nederland wordt gehouden, in deze provincie zal plaatsvinden. Dit mag worden gezien als een duidelijke aanwijzing voor de waardering voor hetgeen in één van de kleinste provincies van het land op het gebied van de welzijnsbehartiging is gepresteerd. U hebt, mejuffrouw Boer, niet alleen uw kennis en ervaring naar vele landen uitgedragen, doch ook bij bezoeken aan den vreemde, zoals bijv. uw reis naar de Verenigde Staten, uw ervaringen weer in tijdschriftartikelen vastgelegd. Ik denk daarbij aan uw voortreffelijke publikaties over „Het andere Amerika”.¹

Gezien deze verdiensten op nationaal en internationaal niveau, die ik maar kort heb kunnen aanstippen, wil ik u namens de Minister en Staatssecretaris van C.R.M. bijzonder veel dank zeggen en ik voeg daar ook gaarne de dank aan toe van mij en mijn medewerkers in Rijswijk en van het provinciale bureau in Assen.

Alvorens mijn toespraak te besluiten zou ik graag een persoonlijk woord tot u zeggen.

In de meer dan 15 jaar dat ik u heb gekend en met u heb mogen samenwerken, is het voor mij altijd een groot genoegen geweest om niet alleen over het werk met u

1 Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk, 5 februari 1967.

spreken doch ook om uw persoonlijke visie te verwoorden op vragen die ons mensen dagelijks bezighouden. Ik had altijd veel waardering voor uw wijze en humanistische kijk op het maatschappelijk gebeuren van elke dag. Daardoor was het voor u niet nodig te geïnteresseren of te overtuigen.

Ik hoop dat u nog meer dan in het verleden is geschied, tijd vrij zult kunnen maken voor de verdere doordiening van de organisatie, uitvoering en ontwikkeling van het werk dat u en mij zo zeer boeit. Ik ben er dan ook zeker van overtuigd dat nog velen een beroep op u zullen doen om hetzij als docent hetzij als adviseur uw inbreng te leveren op het terrein van de welzijnsbehartiging.

Graag dank ik u persoonlijk voor de collegiale samenwerking maar vooral ook voor de wijze waarop wij in de afgelopen jaren in het menselijke vlak met elkaar hebben mogen samenwerken.

En stukje geschiedenis, gebracht door de heer R. Zege- ring Hadders

Dames en heren, ik kan mij voorstellen dat u zich even verbaasd hebt, toen u de uitnodiging kreeg voor deze middag, omdat, zoals de voorzitter van deze middag heeft gezegd, iedere spreker namens een bepaalde groep of in een bepaalde functie het woord voert en ik niet als zodanig genoemd wordt. Het zou ook een beetje moeilijk geweest zijn, meneer de voorzitter, wanneer u dat gedaan had, want dan had u moeten zeggen: „Ik behoren en getogen Drenth (en dan denk ik daarachter: als „echte” Drenth).”

Toen ik enige maanden geleden toevallig met mejuffrouw Boer samen reisde, hebben we over het afscheid gesproken, en toen heb ik gezegd: „misschien voer ik ook nog wel het woord”. Daarom was ik bijzonder verheugd, dat ik daartoe een uitnodiging kreeg.

Het was, dames en heren, veertig jaar geleden zoveel anders dan op het ogenblik. We hadden toen nog een heel besloten gemeenschap, zelfs in Emmen, waar iedereen elkaar kende, en waar een goed onderscheid gemaakt werd tussen de oude bevolking en hen die nieuw kwamen. Op een zekere dag verscheen in Emmen een jongeman – ik hoop dat mr. Cramer mij dat niet kwalijk neemt – die door Emmen galoppeerde, en toen ze men zo in de oude kringen:

„Wat is dat voor een man?”

„Dat was een meester in de rechten.

„Wat doet die meneer dan?”

„Die is functionaris bij de opbouw.

Toen was de verbazing algemeen, dat het mogelijk was, dat iemand die de meesterstitel droeg zich niet interesseerde voor een loopbaan bij de rechterlijke macht of de advocatuur, maar nota bene zich ging wijden aan maatschappelijk werk! Toen dan ook bekend werd dat deze jonge meneer Cramer, 's zondags onder het gehoor zittend van de rechtzinnig hervormde predikant, wel sympathieën had voor de S.D.A.P., was het wantrouwen compleet. „Jonge jonge, wat moet dat worden!” – En toen stond men meteen buitengewoon kritisch tegenover deze nieuwe „affaire”. Dat kun je je nu niet meer voorstellen, maar dat was toen een heel gewone zaak. Zo besloten als toen de dorpsgemeenschap was, zo besloten was ook het gezin waarin ik opgevoed ben. Mijn moeder hield maar het meeste van in huis zijn en zorgen dat het daar allemaal goed liep. Ze begaf zich bijzonder weinig op straat, laat staan, dat ze deelnam aan de conversatie in het dorp. Er was maar een enkeling die tot haar doordrong en naar wie zij eens heenging. Ik herinner mij nog als de dag van gisteren, dat mijn zuster tegen mijn moeder zei: „Ik heb een zekere juffrouw Boer ontmoet; die zou wel graageens bij ons een kopje thee willen drinken.”

„Wat is dat voor iemand”, zei mijn moeder, „en waar heb je die ontmoet?”

Nu, de papieren van mejuffrouw Boer stegen, toen mijn zuster kon zeggen dat haar vader vrijzinnig predikant was en van boerenafkomst. Toen zei mijn moeder: „Nou, die juffrouw moet dan maar eens komen.”

Zo arriveerde dan mejuffrouw Boer in ons gezin als bijzonder gesloten maar ook hechte gemeenschap. Maar wat gebeurde er nu? Het duurde niet zo heel lang, of de rollen werden omgekeerd. Mijn zuster hoefde niet meer te vragen aan mijn moeder of ze het goed vond dat Jo nog eens kwam. Maar mijn moeder zei: „Zou Jo nog eens een keer willen komen?” Ze voelde, dat er met de komst van mejuffrouw Boer iets binnendrong van buiten de engheid, wat heel plezierig was om ook mee in contact te komen. Mejuffrouw Boer bracht als het ware ons gezin over de Emmense en over de provinciale grenzen.

Nu maak ik de sprong van ons gezin naar de Zuidoosthoek van Drenthe. In de Zuidwesthoek, waar we vandaag bijeen zijn, had men al langer het voordeel van een open verbinding met de rest van Nederland. Maar

* Overigens is de heer Zege-
ring Hadders wethouder in Emmen en lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

in de Zuidoosthoek – en vooral in het veenkoloniale gedeelte daarvan – heeft het wel enige jaren langer geduurd voordat die verbinding tot stand kwam. De mensen in het veenkoloniale gebied, in Emmerschans, in Emmer-Erscheidenveen, Emmer-Compasuum, Zwartemeer en Nieuw-Dordrecht, hadden eigenlijk geen andere interesse dan dat wat er in dat heel kleine kringetje omging, die hadden geen idee, en konden dat ook niet hebben, van een plezierige vrijetijdsbesteding.

Nu kom ik weer even terug op meneer Cramer, want toen hij enige jaren in Emmen was, had hij een reputatie opgebouwd van er een geweldige slag van te hebben om zulke „plezierige dames” naar de Zuidoosthoek van Drenthe te halen, die niet alleen hun werk goed deden, maar ook een geweldige zin voor humor hadden. Ik kan mij voorstellen, mejuffrouw Boer, dat menige collega van u in die dagen, die daar dat buurt-huiswerk verrichtte en aan de wieg gestaan heeft van „Opbouw Drenthe”, later daarover nadenkende, vaak gedacht heeft: Wat hebben we daar toch voor onmogelijke en wonderlijke situaties gestaan! Als we niet zo’n geweldige zin voor humor gehad hadden, dan was het ons nooit gelukt.

Het kenmerk van het werk in die tijd was, dat degenen die in dienst waren van „Opbouw Drenthe” en van het buurthuiswerk zich niet op een voetstuk hebben gesteld – waar de Drenthen nogal bang voor waren – maar zich spontaan gaven en zich veel moeite getroosten om zich de situatie in te denken, waarin de mensen verkeerden en waarmee zij moesten werken.

Hoe wantrouwend de oude Drentse bevolking dan ook gestaan mag hebben tegenover dit werk en hoe kritisch er vaak gezegd zal zijn: is dit nu wel nodig? en wat hebben we aan al die vreemde mensen? Kunnen we het zelf niet? Nu zullen die met mij zeggen: wat goed dat dit initiatief genomen is.

De kijk van Verdijk

Nu belicht ik je vanuit de lensopening van het werk. Je behoort tot de pioniersperiode van de opbouworganen. Wij staan hier op een historische plek. Vanuit Drenthe zijn de opbouworganen geboren, uit de armoede van uw land. Wij mogen dankbaar zijn dat wij ons in 1969 mogen herinneren dat kleine provincies grote en goede dingen kunnen spreiden.

Met jou sluiten wij een stuk pioniersperiode af; de periode waarin we zelf ook een beetje konden doen wat we wilden is definitief voorbij, en wij directeuren van

opbouworganen zien met leedwezen, dat de periode van het pioniersbloed ter kimme neigt.

Maar daar staat tegenover, dat wij nu ten minste toekomen aan het ontwikkelen van een welzijnsstructuur waarin langzamerhand meer systematiek komt. Aan de andere kant hopen wij, dat wij niet zo ingebed zullen worden in regels, dat we in het bed komen te liggen van gebrek aan pioniersbloed. Want wie opbouworgaanwerk wil doen in de toekomst, zal bereid moeten zijn om zich te engageren. Die zal esprit moeten hebben, en die zal de macht van de creativiteit aan zijn kant moeten weten te krijgen.

...Je bent de laatste vrouw in ons college die ons gaat verlaten. Jij hebt het opgebracht om zaken waar tien voorzitters niet doorheenkwamen, op te lossen met een vrouwelijke list of tact – ik weet niet hoe ik het noemen moet. Je hebt dat gedaan door te „getuigen zonder te getuigen”. Heel geleidelijk ben ik erachter gekomen wat je persoonlijke levenshouding was. Je legde niet je persoonlijke visie op, maar je presenteerde de beste eigenschappen die aanwezig kunnen zijn in een Nederlander, die verbonden is met een christelijk-humanitaire levensbeschaving. Dat zijn dingen, die jij spelerwijs door je persoon en werk heengevlochten hebt en die iets geven van wat je dikwijls in anderen niet ontmoet.

Gedeelten uit het antwoord van mejuffrouw Boer

Het is niet zo makkelijk om direct op dit plechtigen oogenblik het woord te krijgen en een heleboel dingen te moeten gaan zeggen, die mij op het hart liggen maar waarvoor ik misschien toch wel moeilijk de juiste woorden kan vinden. Ik roep dus bij voorbaat uw clementie in en vertrouw erop dat u wel begrijpt wat ik zal bedoelen.

Zoals vele sprekers hiervoor zijn ook mijn gedachten teruggedaan tot 1930 toen ik in de Noordooster lokaal zat om naar Emmen te rijden om daar een werkring bij Opbouw Dr. aan te nemen als directrice van het buurthuis Emmerschans, gelegen in het noodgebied van Z.O.-Drenthe. Ik weet nog heel goed, dat toen ik in die trein zat ik dacht: hier wil ik vijf jaar naar toe. Dat leek me een mooie tijd! Maar ik dacht: vooral niet langer, want de wereld is wijd en het leven is kort. Nu ja, het zijn er 39 geworden. Vier decennia, waarin de wereld veranderd is en waarin Drenthe een welvarend gewest werd. Als ik me zelf nog zie zitten in dat treintje en me nu hier zie staan, dan ligt daar wel wat tussen.

Jo Boer met haar opvolger mr. A. Hijmans

Veel mensen hebben mij in de afgelopen dagen, hetzij mondeling hetzij schriftelijk gevraagd: en hoe voelt je nu wel? Hoe voelt het nu om na 39 jaren afscheid te nemen? Bent u weemoedig om het verleden dat onherroepelijk voorbij is? Bent u niet verdrietig om zoveel zaken die u graag deed aan anderen over te moeten dragen? Sommigen halen dan het geijkte woord aan „partir c'est mourir un peu” maar als ik dat dan zo las, had ik het gevoel dat het niets met mij te maken had. Misschien komt dat wel omdat wie een lang leven achter de rug heeft en met veel mensen samen heeft mogen leven zo langzamerhand wel geleerd heeft dat er van tijd tot tijd afscheid genomen moet worden en afstand gedaan moet worden van dingen die dierbaar waren, zij het mensen, zij het zaken. En dan kan men tot het inzicht gekomen zijn dat wanneer op bepaalde momenten er toch een tikkeltje weemoed opdoemt, dat toch maar een heel klein menselijk verdrietje is, dat eigenlijk nog berust op een zekere gebondenheid, onvrijheid, misschien ook wel op een stukje eigenliefde of eigendunk. Op de vraag dus of dit afscheid mij tot weemoed stemt en verdriet geeft kan ik geloof ik heel duidelijk zeggen: nee, helemaal niet. Wat dan wel? Nu is het merkwaardig. Wat dan eigenlijk vooral vanmiddag wel in me opgeroepen werd, werd eigenlijk al uitgedrukt door een vriend van buiten, dr. Utermann, die op het oogenblik mijn boek in het Duits aan het vertalen is, en antwoordde op de uitnodiging met:

„Ja, ich komme auf Ihrem Fest!” En nu zeg ik: hij heeft gelijk gehad, het is een feest.

Er is dus vreugde, allereerst over het samenzijn in dit dorpshuis, symbool van menselijke ontmoeting, samen met het hele bestuur van Opbouw Drenthe, met vele oud-bestuursleden, medewerkers en oud-medewerkers, met zakelijke relaties, met vrienden en bekenden, het loopt eigenlijk allemaal wat dooreen. Daarmee raak ik dan meteen iets aan, dat eigenlijk in de hele loopbaan bij Opbouw Drenthe het geval is geweest, dat er nl. een onduidelijke scheiding loopt tussen de categorieën van vrienden, medewerkers, bestuursleden en zakelijke relaties. Bestuursleden en medewerkers werden soms vrienden en vrienden werden soms medewerkers.

Het gevoel van dankbaarheid is misschien het meest fundamenteel in dat ik hier staan mag, dit moment mag beleven, en dat wij allen met elkaar zoals we hier zitten dit moment mogen beleven. Met weemoed gaan dan onze gedachten uit naar velen ook onder de werkers van het eerste uur, die niet meer onder ons zijn. Ik zal ze niet met name noemen, maar verschillenden onder u weten wie ik bedoel.

Een bijzonder groot gevoel van dankbaarheid ook over het feit dat ik het werk dat me zo lief was mag overdragen aan bekwame en toegewijde handen, aan mijn opvolger meneer Hijmans, met wie ik acht jaar heb mogen samenwerken, en waarvan ik weet dat hij terzijde gestaan wordt door een schare van vertrouwde en

ervaren medewerkers. Het is me een grote behoefte om alle lof en alle eer, die mij deze middag toegezwaid is, door te geven aan u allen medewerkers en oud-medewerkers van Opbouw Drenthe die met mij maar toch ook zeker in de eerste plaats uit eigen initiatief en toewijding, minstens zoveel hebben verdiend als ik nu vanmiddag gekregen heb.

Dankbaarheid voor het feit dat het werk door zal gaan en vertrouwen in de toekomstige ontwikkeling.

Dan moet ik ook wel eerlijk zeggen, dat ik ook een beetje dankbaar ben, dat ik bevrijd zal zijn van heel veel zorgen. Degenen onder u die nog niet zo ver zijn weten niet wat voor een heerlijk gevoel dat is. Ik heb me er in de laatste maanden wel eens op betrappt, dat ik dacht: dat hoef ik nou nooit meer te doen.

Dan is er nog een bijzonder gevoel van vreugde en dankbaarheid over de taken die mij opgedragen zijn in de twee jaren die komen. Niemand heeft deze taken met name genoemd. Ik vind eigenlijk dat u het recht hebt om dat te weten. In hoofdzaak komt het hierop neer, dat ik een studie over veranderingen in een Drenthse plattelandsgemeente - een gemeente in

Z.O.-Drenthe - zal maken. Dat vind ik een bijzonder prettig werk, dat ik met veel genoegen zal doen. De tweede taak is moeilijker en uitgebreider. Het bestuur zou graag zien dat ik een geschiedenis van Opbouw Drenthe zou samenstellen, natuurlijk in samenwerking met meneer Cramer, opdat niet met de pensionering van ons beiden er langzamerhand niemand meer is die de zaken van het begin af heeft meegemaakt.

Ik wil mijn antwoord graag besluiten met een woord van Dag Hammarskjöld, de vorige secretaris van de Verenigde Naties, die voor mij altijd de personificatie is geweest van een ambt, dat zeer in het groot toch iets te maken heeft met het werk wat wij doen, en dat in Amerika ook wel eens gekwalificeerd is als „the greatest community-organization task of all time”. Hammarskjöld heeft in zijn boek „Markings” geschreven: „We have to acquire a peace and balance of mind such that we can give every word of criticism its due weight and humble ourselves before every word of praise”.

Koninklijke onderscheiding

Mejuffrouw Boer is bij Koninklijk Besluit benoemd tot ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. De versierselen van deze orde zijn haar tijdens de afscheidsbijeenkomst uitgereikt door de voorzitter van Opbouw-Drenthe, mr. K. H. Gaarlandt.

Levensloop

Jo Boer werd in 1930 naar Drenthe „gehaald” door mr. Cramer, die vanaf de oprichting in 1926 aan de Centrale Vereeniging voor de opbouw van Drenthe verbonden is geweest. Ze was toen reizend lerares in kinderverzorging en opvoeding aan (landbouw)-huishoudscholen in Groningen, Assen, Emmen en Meppel. Ze had in 1929 haar K. & O.-diploma gehaald aan de opleidingsschool in Rotterdam. Toen in dienst kwam van De Centrale Vereeniging voor de opbouw van Drenthe, werd ze directrice van het woonhuis Emmerschans. Van 1930 tot 1935 heeft ze deze functie vervuld en van 1935 tot 1942 heeft ze de functie gehad van het Instituut voor Jeugd- en Ontwikkelingswerk van Opbouw Drenthe.

In 1942 verdween Jo Boer met „Opbouw Drenthe” van het toneel, toen bleek dat door het Commissariaat voor niet-commerciële verenigingen (het Nazi-lijeringsorgaan in Den Haag) een Drentse N.S.B.'er was aangewezen voor het bestuur van „Opbouw Drenthe”. Aangezien dit voor bestuur en medewerkers niet acceptabel was, trad het bestuur af en doken de medewerkers onder.

Onmiddellijk na de bevrijding kwam ze weer in Assen terug om mee te werken, eerst aan de nodige herstelmaatregelen in verband met de noodtoestand van de eerste maanden. Daarna begon de periode van herstel van „Opbouw Drenthe”.

Van 1945 tot 1951 is ze adjunct-directrice van „Opbouw Drenthe” geweest. In laatstgenoemd jaar is ze door mr. Cramer in de directeursfunctie opgevolgd.

Als Commissaris van de Koningin bleef mr. Cramer voorzitter van het bestuur van „Opbouw Drenthe” tot in 1964, het jaar van zijn aftreden wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.

Verscheidene keren heeft ze de gelegenheid te baat

genomen om zich te laten bijscholen met het oog op het werk wat ze deed. Van 1934 tot 1937 heeft ze aan de Groningse universiteit de colleges gevolgd voor M.O. pedagogiek en in 1937 het diploma gehaald van deze leergang.

In 1949 kreeg ze een studiebeurs van de Verenigde Naties voor een verblijf van vier maanden in Amerika. Haar studie-onderwerp was „Community-organization in rural areas”. Naar aanleiding hiervan heeft ze in het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk van januari en februari 1951 een boeiende artikelenreeks geschreven over sociale noden en voorzieningen op het Amerikaanse platteland. Sociale toestanden in Amerika is een onderwerp, dat haar blijvend heeft geboeid. Daarvan getuigen ook haar artikelen over het andere Amerika in het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk van 5 februari 1967. Deze studie heeft haar tevens een stuk theoretische achtergrond verschaft voor het schrijven van haar boek „Maatschappelijk Opbouwwerk”, dat in 1960 verscheen bij Van Loghum en Slaterus. De tweede, met het oog op de ontwikkelingen in het opbouwwerk ingrijpend herziene druk van dit boek is verschenen in 1968 en is in dit nummer besproken door dr. G. J. Smallegange (zie pag. 390).

Teruggekomen van deze reis heeft Jo Boer zich wederom aan de Groningse universiteit laten inschrijven voor het volgen van colleges in de sociologie en de sociale psychologie.

Haar grote belezenheid blijkt uit de literatuurlijst, die is opgenomen in haar boek „Opbouwwerk”. Wanneer men zich realiseert, dat zij al deze studie heeft verzet naast een bijzonder veeleisende werkring, dan dwingt dit des te meer respect af.

Samenlevingsopbouw agologie en systeemanalyse

NAAR AANLEIDING VAN HET BOEK VAN MEJUFFROUW BOER „OPBOUWWERK”

In 1968 is de tweede druk verschenen van het boek „Opbouwwerk”, geschreven door J. Boer.¹ In dit artikel zullen we een overzicht geven van de inhoud van het boek en in aansluiting hierop een korte weergave geven van systeemanalyse met betrekking tot theoretische gezichtspunten voor de werksamenlevingsopbouw. Aansluitend hierop volgen enkele inleidende gedachten tot de wetenschap van systeemanalyse.

Beknopte inhoudsweergave

In het *eerste* hoofdstuk wordt onder meer een nadere uiteenzetting gegeven van de behoefte aan nieuwe vormen van werken aan de samenleving. In dit hoofdstuk legt zij tevens het theoretisch fundament, waarop in de volgende hoofdstukken wordt voortgebouwd.

In het *tweede* hoofdstuk wordt nader ingegaan op „community organization” in Amerika. De schrijfster geeft een Nederlandse omschrijving van de bekende definitie van Murray Ross over „community organization”.

„Een proces, waarbij een „community” haar behoeften en doeleinden vaststelt, deze ordent en rangschikt, het vertrouwen en de wil ontwikkelt hieraan te werken, de hulpbronnen (interne of externe) daarvoor zoekt, tot actie overgaat en door dit alles te doen de samenwerking in de „community” doet groeien” (blz. 46).

Ten aanzien van de Amerikaanse situatie gaat zij verder in op de fasen, doelstellingen en functies, alsmede op het community-organization-proces zelf.

Tevens vergelijkt zij „community-organization” met „community development” als verwant begrip.

Essentieel voor beide processen is het feit, dat mensen zich doelbewust, actief en planmatig bezighou-

den met verandering (verbetering) van hun samenleving.

In het *derde* hoofdstuk stelt de schrijfster dat ook in de Nederlandse samenleving, op tal van plaatsen en op velerlei terreinen, het „community-organization” proces zich afspeelt.

De fasen van het proces, de intergroepssituaties, enz. worden, geïllustreerd met voorbeelden uit de Nederlandse samenleving, besproken.

Het *vierde* hoofdstuk geeft een uitwerking van enkele punten die de schrijfster belangrijk acht voor het goed verlopen van het „community-organization”-proces. Deze fragmentarische aanwijzingen en gedragslijnen zijn een poging om een antwoord te geven op de vraag: hoe moet dit werk nu gebeuren? Ook enkele specifieke punten die de aandacht verdienen bij de „community development”-methode passeren de revue.

In het *laatste* hoofdstuk wordt getracht een beeld te

* Tevens wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de Universiteit van Amsterdam (instituut voor wetenschap der antropologie).

1 De nootcijfers in de tekst verwijzen naar de literatuurlijst die achter het tweede artikel van dr. Smallegange is afgedrukt.

tmw

Dr. G. J. Smallegange
directeur Provinciaal Opbouwwerk
Stichting Zeeland

den van de ontwikkelingen in het opbouwwerk in Nederland sinds 1960:

gedurende de laatste twintig jaar ontwikkelde zich in Nederland, onder de naam van maatschappelijk opbouwwerk, een aantal werkvormen die zich, in het kader van een modern welzijnsbeleid, richtten op de verbetering van de socioculturele omgeving door middel van deskundig begeleide sociale processen, waarvan de betrokken bevolking zelf actief deelneemt; de schrijfster schetst achtereenvolgens op duidelijke wijze het ontstaan van het begrip opbouwwerk en signaleert de vele veranderingen die de terminologie in de laatste jaren heeft ondergaan, en ander aangevuld met kritische kanttekeningen;

omdat ten aanzien van een aantal punten nog twijfel en onzekerheid bestaat, stelt de schrijfster de vraag naar een eigen identiteit van het opbouwwerk. Als hoofdoorzaak en voornaamste bron van onduidelijkheid noemt zij het feit dat opbouwwerk een verzamelbegrip is van misschien te veel, onderling te zeer verschillende activiteiten en werkvormen, waarvan men zich de overeenkomsten en verschillen onvoldoende bewust is.

Ze stelt dat alle vormen van opbouwwerk een zeer algemene doelstelling gemeen hebben: het beter functioneren van de samenleving ten behoeve van de mens en van de mens ten opzichte van de samenleving.

Als differentiatiepunten voor de verschillen tussen diverse vormen van opbouwwerk worden genoemd: het object, de functies, de beleidsniveaus, de wijze waarop de werker zijn taak vervult en de vormen waarin opbouwwerk geïnstitutionaliseerd wordt.

Het object – relatie tussen mens en samenleving – voert tot een benadering hetzij via de mens, hetzij via de samenleving. Zij komt op grond hiervan tot een waardevolle indeling van de activiteiten van het opbouwwerk die *primair* op de samenleving gericht zijn en die in eerste instantie de mens zelf tot object hebben. Onder de eerste groep activiteiten rekent zij sociale planning (= inrichting van de samenleving), sociale actie (= veranderingen in de samenleving) en sociale organisatie (= structurering van de samenleving), onder de tweede groep rangschikt

zij werkzaamheden als: sociale vorming, sociale voorlichting, sociale begeleiding in aanpassingsmoeilijkheden, mentaliteitsbeïnvloeding.

In concrete situaties kunnen ze gelijktijdig en in onderlinge samenhang worden toegepast.

Ze wijst in dit verband op de sociaal-structurende, de sociaal-educatieve en de sociaal-hulpverlenende functies die in het opbouwwerk te onderkennen zijn;

- de schrijfster handhaaft de door haar in 1960 gegeven definitie voor (maatschappelijk) opbouwwerk: een verzamelnaam voor verschillende activiteiten die beogen de samenleving van de mens in gunstig geachte zin te beïnvloeden door middel van deskundig begeleide sociale processen, waarin de bevolking zelf deelneemt;

- enkele essentiële aspecten van opbouwwerk worden door haar naar voren gebracht aan de hand van de beantwoording van een aantal vragen: wat is opbouwwerk, waarom opbouwwerk, waar geschiedt opbouwwerk, wanneer wordt opbouwwerk ingezet, door wie wordt opbouwwerk gedaan, hoe gebeurt opbouwwerk?;

- op diverse plaatsen in het boek maakt zij opmerkingen met betrekking tot theoretische gezichtspunten inzake opbouwwerk.

Ze noemt drie indicaties voor opbouwwerk: de samenleving vertoont duidelijke tekorten, er dienen geheel nieuwe samenlevingsvormen opgebouwd te worden, en voltrekken zich grote veranderingen in de samenleving.

Als meest algemene theoretische fundering voor opbouwwerk noemt zij de relatie tussen mens en samenleving. Ze wijst op de bestaande noodzaak tot verder doordringen in het wezen en soort van processen met betrekking tot opbouwwerk. Praktijktheorie is, aldus de schrijfster, niet of nauwelijks aanwezig.

Wetenschappen als psychologie, sociale psychologie, sociologie, culturele antropologie enz. kunnen theoretisch wetenschappelijke uitgangspunten bieden.

Herhaaldelijk wijst ze op de rol van sociaal-onderzoek.

Een bijzonder woord van waardering is op zijn plaats voor het feit dat iemand vanuit de praktijk en

aan de hand van literatuurstudie, de tijd heeft weten te vinden en zich de moeite heeft willen troosten, een overzicht te geven van en inzicht in de ontwikkeling en huidige stand van zaken met betrekking tot de werksoort samenlevingsopbouw. Mejuffrouw Boer is er o.i. in geslaagd op heldere wijze orde te scheppen in de chaos van begrippen.

De hiervoor kort weergegeven poging om differentiatie aan te brengen in de activiteiten, werkzaamheden van het opbouwwerk verdient eveneens de aandacht.

Door het signaleren van enkele bronnen van verwarring en onduidelijkheid, draagt ze hoofdpunten voor een verdere discussie aan.

We menen aan de waarde van dit boek en aan de bedoelingen van de schrijfster recht te doen door, aansluitend bij haar gedachtengang, een poging te wagen een bijdrage te schetsen tot theoretisch wetenschappelijke benadering van de werksoort samenlevingsopbouw. De wetenschap van systeemanalyse maakt het o.i. mogelijk meer greep te krijgen o.a. op de onderhavige werksoort.

Systeemanalyse, samenlevingsopbouw en agologie

We beschouwen de werksoort samenlevingsopbouw en de daartoe te rekenen werkvormen als agogische arbeid, dat is arbeid waarin welbewust en op deskundige wijze wordt gestreefd naar verbetering van een bepaalde toestand, althans naar verandering van deze toestand in een wenselijk geachte richting.²

Of wat uitvoeriger geformuleerd³: samenlevingsopbouw is te zien als agogische actie omdat een opbouwwerker (dienstverlenend systeem) een beroepsmatige functionele samenwerkingsrelatie aangaat met een cliëntstelsel (wijk, buurt, regio, enz.); waarbij het verbeteren van de structuur en/of functioneren van het cliëntstelsel beoogd wordt; waarbij de operationele doeleinden gekozen worden binnen de waardepremissen (persoonlijke, sociale, ideële normen) van het betrokken cliëntstelsel voor zover deze normen niet strijdig zijn met de fundamentele waarden van de samenleving waartoe beide systemen behoren; waarbij de opbouwwerker deze doeleinden tracht te bereiken via een planmatige

voorbereiding, uitvoering en evaluatie van interventies (beïnvloedingshandelingen) die gebaseerd zijn op sociaal-technische strategieën, dat wil zeggen dat de opbouwwerker anticipeert op de responses van het cliëntstelsel.

Agologie heeft zich de bezinning op uitvoerende agogische arbeid en de agogiek (gehanteerde interprestatieschema's, normensystemen, ideologieën, methodieken) als taak gesteld.

De vijf bestanddelen zijn: theorie van de diagnose van de gewenste situatie en van de uitgangssituatie, sociaal-agogische methodenleer, procesleer, leer en evaluatie. Agologie heeft als wetenschap een eigen identiteit: is meer dan toegepaste psychologie, toegepaste sociologie enz.; heeft eigen concepten, maar wel aangewezen op bijdragen van de gedragswetenschappen.

Van dit standpunt uit gezien heeft samenlevingsopbouw, als veld van agogische actie met eigen specifieke cliëntsystemen, eigen probleemsituaties, eigen benaderingswijzen, dan ook een eigen identiteit.

In aansluiting op de voorgestelde begripsomschrijving door de sectie Maatschappelijk Opbouwwerk van de Nationale Raad voor Maatschappelijk Welzijn, verstaan we onder samenlevingsopbouw een geheel van activiteiten die bijdragen tot het met het oog op het welzijn adequaat functioneren van de samenleving. Onder opbouwwerk verstaan we een systematische wijze van werken met samenlevingsverbanden, gericht op de ontwikkeling van eigen verantwoordelijkheid en zelfwerkzaamheid ten behoeve van het welzijn. Er is te onderscheiden in opbouwwerk in territoriale, in functionele en in categorale samenlevingen, alsmede in opbouwwerk gericht op het (onderling) functioneren van instituten (1969).

Het verwijzen van de schrijfster naar de afzonderlijke gedragswetenschappen (psychologie, culturele antropologie, enz.) voor het verkrijgen van theoretisch wetenschappelijke uitgangspunten is juist, doch daarmee zijn we er nog niet: deze geven slechts, ieder van hun gezichtspunt uit, een beperkte weergave van de bestaande kennis over het samenleven van mensen.

De analyse van probleemsituaties o.a. binnen het veld van de werksoort samenlevingsopbouw verwijst naar diverse factoren (sociologische, ethische,

psychologische, enz.) waardoor benadering van één gezichtspunt uit niet mogelijk is.

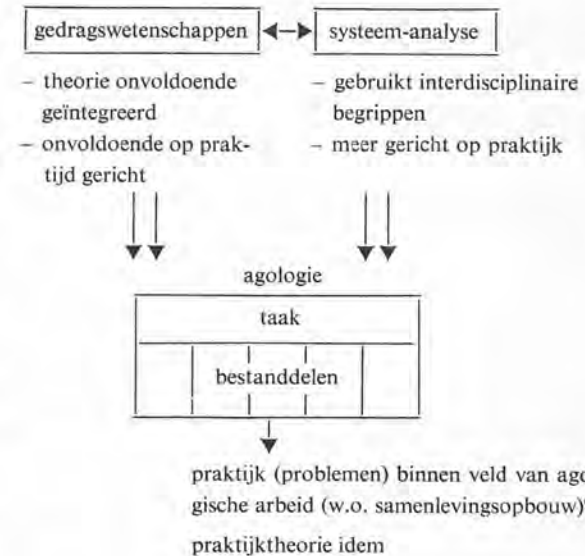
De vereiste integratie tussen de gedragswetenschappen ontbreekt nog grotendeels. Een gedeeltelijk antwoord wordt hierop gegeven vanuit de wetenschap van systeemanalyse. Omdat dit voor de meesten van ons een vrij nieuw gegeven is, menen we er goed aan te doen om hiervan een korte kenschetsing te geven. In het hierna volgende artikel gaan we op deze materie wat nader in.

De systeemanalyse werkt met interdisciplinaire begrippen, dat wil zeggen met begrippen die in verschillende wetenschappen als o.a. sociologie, sociale psychologie en psychologie gehanteerd worden.

Deze begrippen hebben in genoemde wetenschappen dezelfde grondinhoud. Uiteraard variëren ze al naar gelang de wetenschappelijke context waarin ze worden gehanteerd.

De afzonderlijke gedragswetenschappen, alsmede de systeemanalyse zijn te zien als hulpwetenschappen voor de agologie. Nevenstaande figuur illustreert dit en ander.

In het hoofdstuk over „community-organization” in Amerika wijst de schrijfster erop, dat er zeker nog geen volledig wetenschappelijke basis voor een systematische „community-organization”-methodiek gegeven is, en dat dit bij de huidige stand van de sociale wetenschappen ook nog niet mogelijk is. Er is sprake van een „practice-theory”, die bepaaldelijk voor verbreding en uitbreiding vatbaar is. Hetzelfde geldt voor het terrein van de samenlevingsopbouw in Nederland. „Het zal de gemeenschappelijke taak van de universiteiten en de sociale academies met de instellingen moeten zijn om langzamerhand moge-

lijkheden voor een geïntegreerde theorie- en praktijkvorming voor Nederland in het leven te roepen.”

In het boek van mejuffrouw Boer zijn overigens heel wat aanzetten tot theorievorming gegeven, en men vindt er vele praktijkvoorbeelden geanalyseerd. Deze zijn echter nog niet volgens een bepaald wetenschappelijk systeem geordend.

Wij menen aan het belangrijke werk van mejuffrouw Boer het meeste recht te doen door in het hiernavolgende artikel dieper in te gaan op vraagstukken van *systeemanalyse*, omdat het o.i. mogelijk zal zijn om door deze benaderingswijze theoretisch én praktisch meer en beter greep te krijgen op de veelheid en verscheidenheid van materiaal, die ons in de samenlevingsopbouw – en ook op andere velden van agogische actie – worden gepresenteerd.

Enkele inleidende gedachten tot systeemanalyse

Voor de benadering van cliëntsystemen binnen de werksort samenlevingsopbouw (buurt, wijk, organisatie, enz.) hebben we de keus laten vallen op de techniek van systeemanalyse^{4, 5, 6}). Deze benaderingswijze is ook toe te passen op andere cliëntsystemen als individu, kleine groep, enz.

In tegenstelling tot de afzonderlijke wetenschappen als bijvoorbeeld sociologie, sociale psychologie, sociale geografie, die ieder vanuit hun gezichtspunt een beperkt deel weergeven van de bestaande kennis (informatie) over het samenleven van mensen, poogt systeemanalyse variabelen uit verschillende wetenschappen in één kader onder te brengen. We denken hierbij aan begrippen als informatie, code, systematisch optredende veranderingen bij het overbrengen van informatie, ruis (uit informatietheorie), aan vormen van feedback (uit cybernetica), aan begrippen als input, output (uit economie) en aan klassieke begrippen als „stress”, spanning, doel, conflict.

Verder is systeemanalyse vooral gericht op praktijkproblemen, op het geven van richtlijnen voor het praktisch handelen.

In termen van informatie, input, output, (interne) processen, toestanden van systemen en feedback (terugkoppeling) wordt de systeemanalyse kort toegelicht. Aan de hand van deze categorieën kunnen praktijkwerkers (dienstverlenende systemen) o.a. binnen de onderscheiden werkvormen van samenlevingsopbouw, gegevens verzamelen teneinde meer planmatig te komen tot het verbeteren van de structuur en/of wijze van functioneren van hun cliënt-systeem (wijk, regio, organisaties, enz.). Bestaande

kennis vanuit de diverse gedragswetenschappen kan binnen deze categorieën opnieuw geordend worden.

Voorbeelden van sociale systemen

Vormen van sociale systemen zijn: individuen, kleine groepen, gezinnen, formele organisaties als ondernemingen, ziekenhuizen, instellingen, politieke partijen enz.

Territoriale gehelen als buurt, wijk en dorp zijn meer complexsystemen omdat zij bestaan uit verschillende typen van formele organisaties, groepen en individuen. Steden en regio's bestaan uit systeemclusters⁶).

Zowel enkelvoudige sociale systemen als territoriale gehelen zijn cliëntsystemen voor de onderscheiden werkvormen in de werksort samenlevingsopbouw.

Men spreekt wel van een hiërarchie van systemen ieder „hogere” niveau van systemen is samengesteld uit systemen van „lagere” niveaus⁵). Groepen bestaan uit individuen, organisaties uit groepen, samenlevingen uit organisaties, groepen en individuen.

Voordat men aan de analyse van sociale systemen begint, dient men vast te stellen wat als sociaal systeem geldt en wat als omgeving. Er is hiervoor een aantal criteria ontwikkeld^{4, 5, 7, 8}).

Definitie van (sociale) systemen

Uit de vele definities van (sociale) systemen doet men een keus: een systeem bestaat uit een „set” van eenheden (subsystemen of componenten) die onderling tot elkaar in relatie staan. Deze subsystemen hebben gemeenschappelijke eigenschappen. Ze opereren te

overeenkomstig bepaalde wetmatigheden en op zulk een wijze dat er een kenmerkend totaal effect uit resulteert. De graad van eenheid waarin een sociaal systeem opereert, kan variëren van hoog tot laag^{5, 8}).

Op deze subsystemen komen we uitvoeriger terug (zie hierna figuur 1, s).

Toestand van een sociaal systeem (cliënt-systeem)

Afhangende o.a. van de aard van de onderhavige vraagstukken en problemen en van de te bereiken doelstellingen, kunnen praktijkwerkers van vorenaf bedoelde werkvormen geïnteresseerd zijn in bepaalde hoedanigheden, eigenschappen van sociale systemen als cliëntsystemen. De eigenschappen die de aandacht vragen dienen in principe veranderlijk en meetbaar te zijn. De weergave nu van de waarden van deze hoedanigheden, variabelen, van een sociaal systeem, op een bepaald tijdstip, representeert de toestand van dat sociaal systeem.

Men kan, om slechts één voorbeeld te noemen, de bevolkingsstructuur van een buurt weergeven, dat wil zeggen de kwantitatieve verdeling van de bevolking over een aantal relevante categorieën als bijvoorbeeld leeftijd, ras, godsdienst, beroep. De aandelen nu van iedere categorie geven de waarde weer van hoedanigheden van de buurt, van bevolkingsvariabelen van de buurt.

De toestand van een sociaal systeem is uit te drukken in twee zeer complexe elementen: de structuur van het sociaal systeem en de verrichtingen van het sociaal systeem⁶).

De elementen van de structuur van sociale systemen zijn: mensen (1), niet-menselijke hulpbronnen (2), samengevoegd in subsystemen (3), die in onderlinge relatie tot elkaar staan (4), en tot de omgeving (5), en die onderworpen zijn aan waarden (6) en aan leiding („management”) (7).

Wat betreft de mensen kan men een onderscheid maken in:

- typen.
- De bevolkingsstructuur van bijvoorbeeld een stad nader te onderscheiden in categorieën als leeftijd,

- sexe, ras, godsdienst, geografische spreiding, beroep;
- b. kwantiteit van deze categorieën;
- c. kwaliteit; bijvoorbeeld genoten onderwijs, bekwaamheden, gezondheidstoestand, enz.

Bij niet-menselijke hulpbronnen denken wij bijv. aan de sociaal-culturele infrastructuur van een stad (accommodaties op gebied van jeugd, sport, bejaarden, enz.).

T.a.v. *sub-systemen* diene het volgende: er is een aantal categorieën te onderscheiden die de wijze beschrijven waarop mensen in subsystemen of kleinere groepen van verschillende typen samenwerken.

Op het niveau van een regio bijvoorbeeld gezinnen, kleine gemeenschappen, organisaties op velerlei terrein (overheids- en particuliere organisaties), groeperingen als kerken, etnische groeperingen, politieke partijen.

Op het niveau van een organisatie kan men eveneens subsystemen vaststellen op basis van opgevoerde rollen of verrichte functies. Sommige subsystemen zijn hiërarchisch georganiseerd, sommige zijn georganiseerd om bepaalde functies te verrichten, andere verschaffen bepaalde soorten van diensten (personeelsafdelingen, „public-relations”-groepen, enz.), sommige worden lijn-, andere stafgroepen genoemd. Miller⁵) noemt een tiental subsystemen die in ieder sociaal systeem aanwezig dienen te zijn, wil het kunnen blijven voortbestaan.

Hij onderscheidt subsystemen die fungeren als grens (laten sommige soorten van informatie toe, andere niet), subsystemen die informatie van buiten naar binnen het sociaal systeem brengen, subsystemen die communicatiekanalen vormen, decoderings-subsystemen, associatiesubsystemen die relaties leggen tussen onderdelen van ontvangen informatie), geheugensubstelsysteem (bewaart informatie), beslissingssubsystemen.

interne relaties:

tussen de subsystemen bestaan relaties die vaak slechts in kwalitatieve termen te omschrijven zijn: mate van coöperatie tussen en binnen subsystemen

(bijvoorbeeld gebaseerd op algemeen aanvaarde doelstellingen voor toekomstige verrichtingen), mate waarin coöperatie gepaard gaat met conflict, aard en omvang van hiërarchische relaties, aard en omvang van gezamenlijke verantwoordelijkheden, communicatienetwerk met betrekking tot relaties.

externe relaties:

Ieder sociaal systeem (bijvoorbeeld een instelling of organisatie) heeft een aantal externe relaties: met cliënten, met overheid, kerk, enz.

waarden:

Individen en subsystemen worden geleid door waardepatronen: algemene houdingen tot datgene wat wenselijk of niet-wenselijk is. Enkele belangrijke elementen in een waardestructuur inzake bijvoorbeeld een instelling of organisatie kunnen zijn: – beklemtoning van de belangen van leden (interne oriëntatie) of van niet-leden als bijvoorbeeld cliënten, delen van een samenleving (externe oriëntatie), of van beide;

– beklemtoning van conformiteit of individueel initiatief;

– beklemtoning van passiviteit of activiteit.

Verder bestaan er twee belangrijke mogelijkheden om waarden van sociale systemen (individu, groep, wijk, buurt, regio, enz.) te kunnen vaststellen.

Parsons⁹⁾ heeft een mogelijkheid gecreëerd om de structuur van culturele waarden te bepalen op basis van het vaststellen van iemands positie op een continuum tussen vijf dichotomieën: mate waarin mensen onmiddellijk bevrediging zoeken of proberen deze uit te stellen; mate waarin mensen algemene of privé-doeleinden nastreven; mate waarin mensen handelen overeenkomstig algemene maatstaven of in het licht van specifieke gevallen; mate waarin mensen anderen beoordelen op basis van toegeschreven eigenschappen of op basis van werkelijke verrichtingen; mate waarin mensen handelen ten opzichte van anderen op basis van beperkte gezichtskring of zonder deze beperking.

Kluckhohn¹⁰⁾ onderscheidt 13 dichotomieën, terug te brengen tot 3 drie groepen: relatie mens - natuur, relatie mens tot mens, relatie tot natuur en mens.

Er wordt in ons land een begin gemaakt met empirisch waardenonderzoek. Kort geleden is er een interuniversitair instituut voor het onderzoek van waarden en normen in de geïndustrialiseerde samenleving opgericht. Men zoekt naar een methode behulp waarvan het mogelijk is om vast te stellen hoe waarden en normen in velerlei situaties functioneren.

„management“:

In ieder sociaal systeem (bijvoorbeeld een organisatie) is een subsysteem vereist dat verantwoordelijk is voor het te voeren beleid. Het subsysteem bestaat uit een netwerk van personen van topfunctionarissen tot toezichthoudend personeel. Enkele belangrijke elementen zijn: balans tussen centralisatie-decentralisatie, macht-basis (beschikken over bronnen, steun van leden en niet-leden, enz.).

De elementen van verrichtingen van sociale systemen bestaan uit activiteiten die gericht zijn op het teweegbrengen van diensten en goederen, output (2) om *menselijke belangen* te dienen (1); hiertoe dienen in sociale systemen „geïnvesteerd“ te worden (3); de inbreng (input) dient op efficiënte wijze te worden aangewend (4); er dienen wegen gevonden te worden om over bronnen (input) te kunnen beschikken (5); een en ander dient overeenkomstig bepaalde gedragscodes te gebeuren (6) en in variërende graden van rationeel gedrag (7).

Ter toelichting het volgende:

sub 1: vele van deze belangen zijn te beschrijven in psychologische termen als behoefte aan werk, vrije tijd, gezondheid, inkomen, consumptie, participatie, affectie, status, macht, respect, zelfontplooiing, vorming, onderwijs, hulp in velerlei situaties, veiligheid, vrijheid. Van belang is ook de groepen van belanghebbenden te kunnen vaststellen en de mate waarin de belangen behartigd zijn of worden (!).

sub 2: zowel kwantiteit als kwaliteit van goederen en diensten die sociale systemen produceren kunnen worden vastgesteld (bijvoorbeeld kwantiteit en kwaliteit van verrichtingen van instellingen van maatschappelijk werk, enz.).

sub 3: om in de toekomst te kunnen blijven functio-

neren dienen sociale systemen niet alleen geld te investeren in gebouwen, apparaten, enz., doch ook in mensen (opleiding, onderzoek, training).

4: nuttig maken van bestaande capaciteit met minimum aan verlies, vooral als de bronnen (geld, mensen) schaars zijn.

5: de bronnen (input) kunnen of uit de omgeving van sociale systemen komen of uit de sociale systemen zelf (geld, mensen, informatie, kennis, ervaring).

6: een en ander kan gebeuren overeenkomstig afwijking van gewoonten, traditie, wetten (externe codes) of ingevolge organisatorische regelingen, beroepsethiek (interne codes).

7: het gaat hier om de vraag of een bepaalde keuze, handeling wenselijk is, dat wil zeggen dient menselijke belangen, is ze uitvoerbaar en is er sprake van samenhang? Rationeel gedrag is een combinatie van routine en creativiteit. Een en ander onderstelt toepassing van wetenschappelijke gegevens (technische rationaliteit) en het hanteren van beste methoden inzake management (bestuurlijke rationaliteit).

Er zijn reeds (sociale) indicatoren ontwikkeld om de (voorgenomde) subelementen te kunnen vaststellen⁶⁾.

Heeft men de waarden van zowel de structurele als de verrichtingselementen vastgesteld (tabel 1, kolom 1), dan is men op de hoogte van de toestand van een sociaal systeem op een bepaald moment.

Daarna kan men doeleinden formuleren met betrekking tot elementen die men wil veranderen (tabel 1, kolom 3). Om na te kunnen gaan of deze doelstellingen bereikt zijn, dient men criteria te specificeren (evaluatie: tabel 1, kolom 4).

Het diagnosticeren van de gewenste eindsituatie (tabel 1, kolom 3) en van de toestand waarin het systeem (bijvoorbeeld een wijk) zich bevindt, betekent voor de opbouwwerker dat nu pas planmatig activiteiten ontplooid kunnen worden ten einde bepaalde structurele en/of functioneringselementen te verbeteren.

Men kan periodiek verzamelen en bestuderen van de hiervoor bedoelde gegevens (of een deel ervan)

- houdt o.a. voor een opbouwwerker in dat hij:
 - beschikt over een sociale „boekhouding“;
 - inzicht kan krijgen in bestaande sociale vraagstukken en problemen;
 - sociale veranderingen kan meten;
 - een strategie voor planning kan ontwikkelen aan de hand van de geformuleerde doeleinden en de gediagnostiseerde uitgangssituatie;
 - meer gericht agogische activiteiten kan ondernemen.

Bovendien zou het invoeren van een dergelijke sociale boekhouding meer vergelijkbare vorm en inhoud kunnen geven aan de werksoort samenlevingsopbouw.

Evenwichtstoestanden, aanpassings- („adjustment“-) processen en feedback

De processen die zich in sociale systemen afspelen hebben, algemeen gesteld, betrekking op de overdracht van informatie (en van mensen, goederen, diensten). We beperken ons in het volgende tot informatieprocessen.

Enkele kanttekeningen bij het begrip informatie^{4), 11)}:

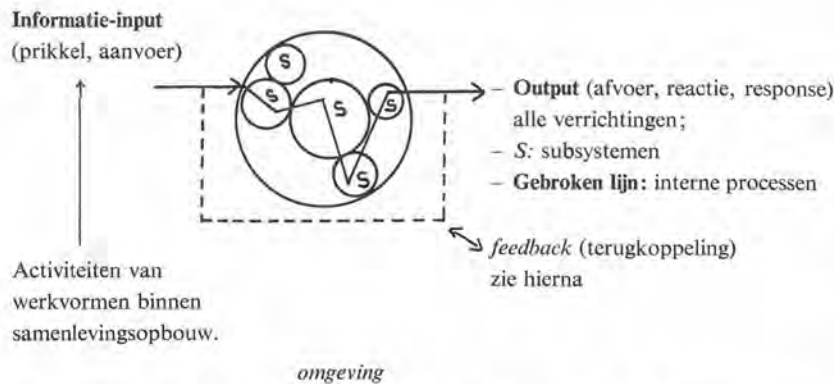
- communicatie betekent, algemeen gesteld, het overbrengen van informatie van bron naar ontvanger;
- met het overbrengen van informatie kan men twee doeleinden nastreven: informatie geven zonder het oogmerk effect te hebben op voorkeuren van de ontvanger, informatie geven met het oogmerk effect uit te oefenen op het gedrag van mensen;
- sociale systemen zijn open systemen die de om-

Tabel 1. Structuur-verrichtingsmodel

elementen	toestand		criteria A.B.C.
	nu	doel	
structurele			
↓			
verrichtings			
↓			

geving, de cultuur, op zich laten inwerken (informatie ontvangen) en deze omgeving eventueel wijzigen (nieuwe gedragsgewoonten, nieuwe voorzieningen, enz.).

Figuur 1. Model sociaal systeem

Zodra de informatie-input van bijvoorbeeld praktijkfunctionarissen teneinde veranderingen op gang te brengen, de grens van een sociaal systeem bereikt en overschrijdt, ontwikkelen zich interne processen.

Deze processen spelen zich af in en tussen subsystemen (s) die bestaan uit mensen met bepaalde eigenschappen die specifieke rollen opvoeren. De input ondergaat in een sociaal systeem allerlei veranderingen (zie gebroken lijn in figuur 1).

Ter illustratie eerst een voorbeeld: Een sociaal systeem – bijvoorbeeld een particuliere instelling – houdt zich bezig of dient zich bezig te houden met doelgericht handelen.

Het algemeen bestuur begint met de doelstellingen, op korte of lange termijn, te bepalen alsmede het te voeren beleid (planning en het opstellen van een gedragsmethode waarmee de gestelde doelen kunnen worden bereikt).

De verdeling der taken en de coördinatie hiervan behoren te gebeuren door het dagelijks bestuur, terwijl de taken dienen te worden uitgevoerd door daartoe aangewezen functionarissen¹¹).

Deze vier modelfuncties zijn of worden binnen de welzijnszorg niet altijd in voldoende mate onderkend en gerealiseerd. In dit verband verwijzen we naar het voorlopig verslag van de Vaste Commissies voor Cultuur, Recreatie en voor Maat-

schappelijk Werk met betrekking tot het vaststellen van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1969:

„Acht de minister niet van meer belang de vraag of het particulier initiatief nog wel doelmatig functioneert, nu het steeds moeilijker wordt voldoende personen te vinden, die bereid

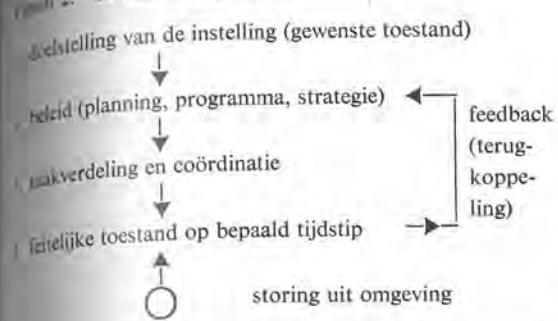
en geschikt zijn om bestuursfuncties te vervullen. Wil de minister doen blijken van haar visie van dit voor het particulier initiatief cruciale probleem?”

Het resultaat van dit proces leidt tot een feitelijke toestand waarin deze instelling zich op een gegeven moment bevindt.

Cliëntsystemen neigen ertoe vele variabelen in balans te houden, in een zekere evenwichtstoestand te handhaven (men laat bijvoorbeeld bepaalde soorten van informatie niet toe). De waarden van deze variabelen, eventueel uitgedrukt in een of andere schaal, laten echter wel zekere schommelingen toe.

De feitelijke toestand van een sociaal systeem kan aan storingen onderhevig worden die óf uit de omgeving van het sociaal systeem komen (bijvoorbeeld er wordt een dringend beroep gedaan op instellingen om tot (nieuwe) vormen van samenwerking te komen), of uit de wijze waarop de genoemde modelfuncties worden gerealiseerd (bijvoorbeeld een nieuw algemeen bestuur dat een ander beleid voorstaat). Komen deze storingen bijvoorbeeld uit de omgeving dan dienen deze teruggekoppeld te worden naar het dagelijks en/of algemeen bestuur. Er kunnen dan wel of geen maatregelen genomen worden om de storingen te neutraliseren (zie stippellijn 1 en figuur 2).

Figuur 2. Schema modelfuncties

Zijn de storingen van zodanige aard en omvang dat de grenzen van de mogelijke schommelingen van het aantal variabelen overschreden worden teneinde deze storingen het hoofd te kunnen bieden, dan spreekt men van „stress” in het sociaal systeem. Deze kan leiden tot spanningen⁵).

Een sociaal systeem ontvangt gedurende een bepaalde tijdsperiode een zekere hoeveelheid van verschillende soorten van informatie. Wanneer nu deze hoeveelheid aanmerkelijk verandert kan dit „stress” veroorzaken (bijvoorbeeld medewerkers van een instelling die niet meer in de gelegenheid worden nieuwe kennis op te doen).

Wanneer als de hoeveelheid informatie vrij snel sterk toeneemt kan dit eveneens „stress” veroorzaken.

In hoever men de door „stress” opgeroepen spanningen aanvaardt, hangt vaak samen met de hiërarchie van waarden van het betrokken sociaal systeem.

Zet bijvoorbeeld het bestuur van een instelling bijscholing een belangrijke waarde, dan bestaat de mogelijkheid dat de spanningen, bedoeld in het laatste voorbeeld, aanvaard worden, dat wil zeggen dat er mogelijkheden gecreëerd worden om bijscholing te ontvangen.

Zet het bestuur bijscholing niet als een waarde dan bestaat de mogelijkheid dat men de spanningen „neutraliseert” (bestaande toestand handhaaft).

De subsystemen spelen in het pogen tot handhaving van bereikte evenwichtstoestanden een grote rol („adjustment”-processen).

In de figuren 1 en 2 hebben we een lijn getekend die een deel van het kringproces weergeeft waarin informatie over een proces of toestand wordt teruggezonden naar de opdrachtgever, teneinde deze in-

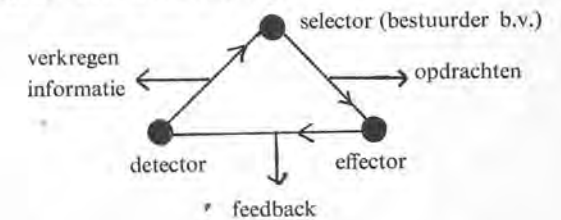
formatie te kunnen vergelijken met de geformuleerde doelstellingen (het gewenste resultaat). Deze kringloop is gesloten als de informatie over de gewenste toestand wordt gebruikt om te beoordelen of de opdrachten moeten worden gecontinueerd ofwel een herziening moeten ondergaan.

Feedback veronderstelt dus altijd 2 kanalen waarlangs de informatie zich beweegt. In figuur 2 geven de naar beneden gerichte pijlen het ene kanaal aan waarlangs de informatie zich beweegt, de verbindinglijn tussen „feitelijke toestand” en „beleid” de andere (neveninformatie).

Er zijn hier drie belangrijke functies te onderscheiden: de functie van *detector* die de verrichtingen van het sociaal systeem waarneemt, deze „meet”, toetst aan normen die gesteld zijn voor de wijze van functioneren („gewenste toestand”), de functie van *selector*, die opdracht geeft om de feitelijke toestand al of niet te handhaven, en de functie van *effector*, die overeenkomstig de instructies van de selector handelt⁴).

Onderstaande figuur geeft een en ander schematisch weer.

Figuur 3. Schema van drie functies

Sociale systemen variëren in het tijdsverloop dat nodig is om neveninformatie (tweede kanaal) terug te brengen naar het punt waar de binnenkomende informatie wordt „bijgestuurd” (beleid). Vraagt dit veel tijd dan kan dit betekenen dat een eenmaal uitgestippeld beleid niet tijdig wordt „bijgestuurd”.

Bovendien variëren instellingen in de mate waarin neveninformatie een corrigerend effect kan hebben. Van de diverse te onderscheiden vormen van terugkoppeling noemen we: negatieve terugkoppeling (tegenkoppeling) dat wil zeggen „afwijkend” gedrag wordt bijgestuurd tot „normaal” gedrag, of anders geformuleerd: men handhaaft de evenwichtstoe-

stand van het sociaal systeem; positieve terugkoppeling: er komt verandering in de toestand van de variabelen van het sociaal systeem, evenwichtstoestand wordt doorbroken (er komen bijvoorbeeld (nieuwe) vormen van samenwerking tussen instellingen).

Aanpassingsprocessen van sociale systemen zijn dus te beschrijven in termen van terugkoppeling.

Voor praktijkfunctionarissen binnen de werksoort samenlevingsopbouw is het van belang zich te realiseren dat, wanneer de gangbare wijze van functioneren van sociale systemen geen adequate oplossing betekent voor storingen als hiervoor bedoeld, er slechts een beperkt aantal wegen openstaat:

- het sociaal systeem kan zichzelf veranderen door bijvoorbeeld het leren van nieuwe vaardigheden, door reorganisatie, open willen staan voor informatie, enz.;
- het kan proberen de omgeving te veranderen;
- het kan zich terugtrekken uit de omgeving en proberen een betere te vinden;
- het kan de „gewenste toestanden” veranderen^{5, 12}).

Bij het onwikkelen van plannen om tot activiteiten te komen teneinde de beoogde gedragsveranderingen in cliëntsystemen tot stand te brengen, dienen o.a. opbouwwerkers rekening te houden met bestaande aanpassingsprocessen in subsystemen, met feedback-processen (eventuele negatieve feedback-processen omzetten in positieve feedback-processen), het onderkennen van personen of groepen die de genoemde drie functies realiseren (zie figuur 2), alsmede het aftasten van genoemde wegen die bijdragen tot beter functioneren.

Het is in verband hiermee van belang zich te realiseren welke variabelen hierin een rol spelen, wat hun schommelingsgrenzen zijn, welke subsystemen welke variabelen beheersen en hoe een en ander concreet verloopt⁵).

Sociaal-systeemprocessen

Deze processen hebben betrekking op het functioneren van het totale sociale systeem, zulks in tegen-

stelling tot aanpassingsprocessen van de subsystemen.

Het gaat hierbij vooral om de analyse van de relaties tussen informatie-input en informatie-output. Omtrent de relaties hiertussen zijn generalisaties te onderkennen. Van deze relaties kan men op de hoogte komen zonder dat men zich verdiept in de interne processen (zie gebroken lijn in figuur 1).

Voorbeeld: als een instelling prioriteiten aanbrengt ten aanzien van de ontvangen informatie, dan bestaat de mogelijkheid dat de „output” (reacties) vermeerderd.

Deze en andere relaties zijn empirisch vast te stellen.

Verder zijn er aanpassingsprocessen („adjustment”-processen) die uitgaan van het sociaal systeem in zijn geheel.

Deze processen beogen: controle, beheersing van de relaties tussen de subsystemen (zie s in figuur 1), van het sociaal systeem als geheel, alsmede van de relaties tussen het sociaal systeem en het naast hogere sociaal systeem, waarvan het een deel uitmaakt. Ook deze processen beogen een aantal variabelen in hun evenwichtstoestand te handhaven binnen de toegestane schommelingen.

Wanneer bijvoorbeeld een organisatie, instelling, blootgesteld wordt aan meer informatie dan gewoonlijk, dan kan het sociaal systeem tijdelijk zijn „grenzen” sluiten of kan een aantal subsystemen zich afsluiten voor informatie.

Of, om een ander voorbeeld te noemen, wanneer een sociaal systeem steeds op een bepaalde wijze de ontvangen informatie vervormt (onderdelen weglaat bijvoorbeeld) zullen vele subsystemen, of mogelijk het totale sociale systeem, alles in het werk kunnen stellen deze vervormingen te handhaven, wanneer er pogingen in het werk zouden worden gesteld (bijvoorbeeld door een opbouwwerker) om deze vervormingen aanzienlijk te reduceren.

Ook in dit verband is het van belang inzicht te krijgen in welke variabelen een rol hierin spelen, wat hun schommelingsgrenzen zijn, welke subsystemen welke variabelen beheersen en hoe een en ander concreet verloopt.

Miller⁵) noemt een aantal variabelen die in de „adjustment”-processen van de subsystemen, in de „adjustment”-processen van het totale systeem, alsmede met betrekking tot het functioneren van het totale systeem een rol spelen.

... voorbeelden ter illustratie: mate van doordringbaarheid van het grenssubstelsysteem, soort van informatie, percentage van omissies in overbrenging van informatie, systematische opredende veranderingen, hoeveelheid gehanteerde informatie bij het nemen van beslissingen.

Fenestrotte zijn er, met betrekking tot een totaal systeem, processen te onderkennen met betrekking tot groei: alle sociale systemen hebben, in verschillende graden, te maken met vermeerdering van het aantal mensen, met toenemende complexiteit, met organisatie van relaties tussen subsystemen en componenten, met vermeerdering van te verwerken informatie.

Wanneer dit kader willen we de aandacht vestigen op twee belangrijke verschijnselen.

Hoe ontwikkelt zich de *samenhang* in een sociaal systeem tussen de subsystemen en hun componenten?

Zijn er voldoende interactie- en communicatiemogelijkheden om eventueel weerstand te kunnen bieden aan bedreigingen?

Hoe ontwikkelt zich de *integratie*, de coördinatie van mensen in staat, ter bereiking van gestelde doeleinden, vanuit een min of meer gecentraliseerde beslissingsstructuur, de vele processen in sociale systemen te integreren, te coördineren?

Formuleren van algemene hypothesen

Aansluitend bij Berelson en Steiner¹³) heeft Miller⁵) 115 proposities ontworpen die betrekking hebben op in het oog lopende kenmerken van subsystemenprocessen en processen van het totale systeem die ook in het algemeen manifesteren op alle niveaus van sociale systemen.

Ze hebben betrekking op: structuur, proces, subsystemen, relaties tussen subsystemen en componenten en systeemprocessen. Ook noemt hij een aantal verschillen die in alle hiervoor genoemde processen een rol spelen.

Het kennisnemen ervan is van groot belang omdat de daardoor geconfronteerd worden met een aantal problemen, variabelen, die voor de opbouwwerker aantoonbaar zijn in de relatie met het betrokken

cliëntstelsysteem. Zij geven inhoud en vorm aan de te verrichten activiteiten.

Samenvattend menen we met betrekking tot systeem-analyse te mogen stellen dat hierdoor mogelijkheden geopend worden om o.a.:

- toestanden van sociale systemen als cliëntsystemen te beschrijven in termen van het hiervoor kort weergegeven structuur-functioneringsmodel (zie tabel 1).
- Op basis hiervan kunnen diagnostische modellen ontworpen worden zowel voor het diagnostiseren van de gewenste situatie als voor de uitgangssituatie;
- interne processen in termen van subsystemen (aanpassingsprocessen) te beschrijven en te analyseren;
- idem inzake feedback-processen;
- idem inzake aanpassingsprocessen van het totale sociaal systeem, alsmede inzake processen in relatie tot andere sociale systemen;
- idem inzake processen van groei en ontwikkeling (veranderingen als gevolg van niet-intensionele beïnvloeding);
- de mate van openheid van sociale systemen vast te stellen, dat is de mate waarin sociale systemen toegankelijk zijn voor beïnvloeding (grenssubstelsysteem, variabelen die evenwichtstoestanden handhaven).

Het onderkennen van variabelen op genoemde terreinen - we wezen er reeds op - leidt tot het hanteren van deze variabelen, teneinde te komen tot gedragsmatige veranderingen van sociale systemen.

De resultaten, gecombineerd met praktijktheorie, kunnen waardevolle bijdragen leveren voor de onderscheiden bestanddelen van de agologie.

Literatuurlijst

1. Van Loghum/Slaterus 1968. De eerste druk verscheen in 1960 onder de titel „Maatschappelijk opbouwwerk”.
2. Dr. T. T. ten Have, Klein bestek van de agologie, Wolters-Noordhoff N.V., Groningen 1968.
3. Dr. M. van Beugen, Sociale technologie, Assen 1968.
4. a. Walter Buckley, Sociology and modern systems theory, Prentice-Hall 1967. Dit boek beoogt een discussiebijdrage te

leveren tot een toepassing van de „modern systems view” op de sociologie;

b. Walter Buckley, (ed.), *Modern Systems Research for the behavioral scientist*, Aldine Publishing Company, Chicago, 1968. In een groot aantal artikelen, afkomstig van beoefenaren van diverse wetenschappen (o.a. biologen, psychologen, sociologen) wordt getracht inzicht te verschaffen inzake moderne systeemtheorieën en hun toepasbaarheid voor de gedragswetenschappen;

c. Alfred Kuhn, *The study of Society*, Tavistock Publications, 1966.

5. James G. Miller, *Living systems: basic concepts; living systems: structure and process; living systems: crosslevel hypotheses*, in: *Behavioral Science*, volume 10, 1965.

6. B. H. Gross, *The State of the Nation, Social Systems Accounting*, Tavistock Publications, 1966.

7. Everett E. Hagen, *Analytical Models in the Study of*

Social Systems, in: *The American Journal of Sociology*, pp. 144-151, 1961.

8. Robin M. Williams Jr., *A model of society*, in: B. H. Gross (ed.), *A Great Society?*, New York/London, Basic Books, 1968.

9. T. Parsons and E. A. Shils, e.a., *Toward a general theory of action*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1954.

10. C. Kluckhohn, *Toward a comparison of value-emphases in different cultures*, in: L. White (ed.): *The state of social sciences*, Chicago: University of Chicago Press, 1956.

11. Prof. dr. C. A. van Peursen, e.a., *Informatie*, Utrecht, 1968.

12. G. Vickers, *Is adaptability enough?* in: *Behavioral Science*, 4, 1959.

13. B. Berelson and G. A. Steiner, *Human behavior: an inventory of scientific findings*, New York: Harcourt, 1964.